ALBERT CAMUS

TERSİ VE YÜZÜ

1957
NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

DENEME

Çeviri: TAHSİN YÜCEL

ALBERT CAMUS

TERSİ VE YÜZÜ

DENEME

Çeviri: TAHSİN YÜCEL

L'envers et l'endroit, Albert Camus

1. basım: 1992
11. basım: Eylül 2013, İstanbul
E-kitap 1. sürüm Ocak 2014, İstanbul
Eylül 2013 tarihli 11. basım esas alınarak hazırlanmıştır.

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: © iStockphoto.com / Martin Hendriks

ISBN 9789750720383

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

ALBERT CAMUS

TERSİ VE YÜZÜ

DENEME

1957 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Fransızca aslından çeviren
Tahsin Yücel

Albert Camus'nün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Yabancı, 1981
Mutlu Ölüm, 1991
Yolculuk Günlükleri, 1993
İlk Adam, 1994
Yaz, 1994
Başkaldıran İnsan, 1995
Düğün / Bir Alman Dosta Mektuplar, 1995
Sürgün ve Krallık, 1996
Sisifos Söyleni, 1997
Düşüş, 1997
Veba, 1997

ALBERT CAMUS, 1913 yılında Cezayir'de dünyaya geldi. Cezayir Üniversitesi'nde sürdürdüğü felsefe öğrenimini sağlık nedenleriyle yarıda bıraktı. 1938'de Paris'e gitti, ilk yapıtları *Tersi ve Yüzü* ve *Düğün* bu dönemde yayımlandı. Edebiyat dünyasına asıl girişini, 1942'de yayımlanan *Yabancı* adlı romanı ve *Sisifos Söyleni* başlıklı felsefi denemesi belirledi. Birbirini tamamlayan bu iki yapıtta, varoluşçu izler taşıyan "saçma" felsefesini geliştirdi. *Başkaldıran İnsan, Yaz*, *Sürgün ve Krallık* isimli eserleriyle hem edebiyat hem de düşünce alanlarında yetkinliğini kanıtladı. *Mutlu Ölüm* ve *İlk Adam* adlı romanları ölümünden sonra yayımlandı. 1957'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne değer görülen ve bugün XX. yüzyıl edebiyat ve düşünce dünyasının en önemli adlarından biri kabul edilen Albert Camus, 1960 yılında bir araba kazasında yaşamını yitirdi.

TAHSİN YÜCEL, 1933'te Elbistan'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İÜ Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1960). Varlık Yayınları'nda çevirmenlik ve yazı işleri müdürlüğü yaptı. Öykü derlemeleri, romanları, bilimsel araştırmaları ve kuramsal yazılarının yanı sıra, Balzac, Flaubert, Daudet, Gide, Simenon, France, Proust, Camus, Sartre, Malraux ve Duras gibi önemli Fransız yazarların yapıtlarını dilimize kazandıran Yücel, 1984'de Azra Erhat Çeviri Üstün Hizmet Ödülü'ne, 1997'de Fransız hükümeti Palmes Académiques Nişanı' na değer görüldü.

Camus'nün Yapıtlarında *Tersi ve Yüzü*'nün Yeri

"Şu saatte, tüm ülkem bu dünya. Bu güneş ve bu gölgeler, bu sıcak ve havanın derinliklerinden gelen bu soğuk: her şey gökyüzünün tüm doluluğunu acıma duyguma doğru boşalttığı bu pencerede yazılı olduğuna göre, ölen bir şey var mı, yok mu, insanlar acı çekiyorlar mı, çekmiyorlar mı diye düşünmem gerekir mi? Şunu söyleyebilirim, az sonra da söyleyeceğim: önemli olan insanca ve basit olmak. Hayır, gerçek olmaktır önemli olan, hepsi girer bunun içine, insanlık da, basitlik de. Ve ben dünya olduğum zaman değil de ne zaman daha gerçek olurum ki? Daha ben istemeden yerine getirilmiş her şeyim. Ölümsüzlük şuracıkta, bense onu umut ediyordum. Mutlu olmak değil artık dileğim, yalnızca bilinçli olmak.

Bir adam çevresine dalmış, bir başkası mezarını kazıyor: nasıl ayırmalı onları? İnsanları ve saçmalıklarını? Ama işte gökyüzünün gülümsemesi. Işık kabarıyor, yaz pek mi yakın? Ama işte sevilmesi gerekenlerin gözleri ve sesi. Tüm devinimlerimle dünyaya, bütün acımam ve tüm minnetimle insanlara bağlıyım. Dünyanın bu tersiyle yüzü arasında bir seçim yapmak istemiyorum, seçmesini sevmem. İnsanlar açık görüşlü ve alaycı olmamızı istemiyorlar. 'Bu sizin iyi olmadığınızı gösterir,' diyorlar. Ben arada bir bağlantı göremiyorum. Birine aktöreye ters düştüğünü söylediklerini duyarsam, kendine bir aktöre bulma gereksiniminde olduğunu anlarım bundan; birine usu küçümsediğini söylediklerini duyarsam, kuşkularına katlanamadığını anlarım. Hile yapılmasını sevmem de ondan. Büyük yüreklilik, ölüme olduğu gibi ışığa da gözlerini kırpmadan bakabilmektir."

Okuduğumuz parça, kış güneşinin altında bir pencere önünde düşüncelere dalan, ama bu düşünceler arasında hiçbir zaman doğrultusunu şaşırmayan, tam tersine, uslamlamasının her yeni dönemecinde, yaşam gerçeğini biraz daha açık, biraz daha yalın bir biçimde kavramayı başaran bir anlatıcı çıkarıyor karşımıza: yirmi iki yaşında, yoksul ve ünsüz bir genç adamın, 1935-1936 yıllarının Albert Camus'sünün yayınladığı küçük denemenin: *Tersi ve Yüzü*'nün anlatıcısı. Bu nedenle bu süsten uzak, kısa ve duru tümceler, Roland Barthes'ın "ak yazı" diye adlandırdığı şeyin kusursuz bir örneğini sunan bu anlatım, "ışık", "gök", "güneş", "sıcaklık", "basitlik", "açık görüşlülük", "bilinçlilik" gibi sık sık beliren bu izlekler karşısında şaşırmamak zor: Camus'nün son yapıtlarının da ayırıcı nitelikleri bunlar. Oysa, söylemek bile fazla, bir yazarın daha ilk yapıtında kendini bulduğu, kendini söylediği enderdir. Yolunun başında, kendini ve yapıtını uzaklarda görür genellikle, yazını bir yaşama biçimi değil, yaşamadan öte bir şey olarak gördüğü, yapıtının çıkış noktası bir deney, düşünce, duygu bütününden çok, başkalarının yapıtları olduğundan, başkalarının sesini yeni baştan duyurmaya çalışır. Kendi öz yapıtlarını verinceye dek belki de uzun ve çileli bir olgunlaşma sürecinden geçmesi gerekecektir. Yukarıdaki küçücük örneğin de gösterdiği gibi, Albert Camus'nün böyle bir dönem geçirmemiş ender yazarlardan biri olduğu söylenebilir.

Daha ilk yapıtında kusursuzluğa eriştiğini söylemek istemiyorum. Hiç kimsenin etkisinde kalmadığını da söylemek istemiyorum. Jean Grenier'nin, André Gide'in etkisinde kaldığını, her ikisinden de çok şeyler öğrendiğini, ayrıca Malraux' ya, Kafka'ya, Tolstoy'a, Melville'e hayranlık duyduğunu kendisi söyler. Ama bu etkiler, bu hayranlıklar hiçbir zaman ayağını yerden kesmemiş, içinde kendi dünyasından, yani hep gözlerinin önündeki somut dünyadan ayrı bir dünya görüntüsü doğmasına yol açmamış, kısacası, Camus kendi kendinden hiçbir zaman uzaklaşmamıştır. Yapıtları arasındaki sıkı bağıntı bunun sonucudur. İlk yapıtı *Tersi ve Yüzü*'nün önemi de onun bu özelliğinden ileri gelir. Bu kitabın 1958 baskısına yazdığı önsözde kendisi söyler: her sanatçının ta içinde, benliğini ve dilini yaşamı boyunca besleyen tek bir kaynak vardır, onun kaynağı da *Tersi ve Yüzü*'dür. *Tersi ve Yüzü*'de beliren yüzler ve görünümlerdir.

Gerçekten de, Camus'nün daha sonra yazdığı birçok yapıtında *Tersi ve Yüzü*'nün, bu "yoksulluk ve ışık evreni"nin, derin izleri görülür. Bu küçük kitapta dile getirilen duygu ve düşünceler, ufak söyleyiş değişiklikleri bir yana, sonraki kitaplarında da karşımıza çıkar sık sık. Bunu doğrulamak için, *Tersi ve Yüzü* ile *Sisifos Söyleni*'nin kimi parçaları arasında küçük bir karşılaştırma yapmak yeter. Örneğin, *Tersi ve Yüzü*'nün anlatıcısı, susar susmaz yaşlılığını düşünen geveze bir yaşlı adamın duygularını belirtmek için "Yarın her şey değişecek, yarın," der, hemen arkasından da ekler: "Birdenbire yarının da böyle olacağını anlıyor, öbür günün de, tüm öteki günlerin de. Bu çaresiz buluş eziyor onu. İşte bu türlü düşünceler öldürür adamı." Aynı yapıtın bir başka denemesinde de "Şimdi bir adam," diye yazar. "Önemli olan da bu değil mi? Hayır, değil: görevlerini yapmak ve bir adam olmayı benimsemek yalnızca yaşlılığa götürür insanı." Bu düşüncenin *Sisifos Söyleni*'nin temel izleklerinden birini oluşturduğu bilinir. Camus şöyle der bu yapıtın başlarında: "Geleceğe dayanarak yaşarız: 'yarın', 'ileride', 'iyi bir işim olunca', 'yaşlandıkça anlarsın'. Bu tutarsızlıklara hayran kalmamak elde değil, çünkü ne de olsa ölmek var işin içinde. Gene bir gün gelir, insan otuz yaşında olduğunu görür ya da söyler. Gençliğini belirtir böylece. Ama, aynı anda, zamana göre yerini de belirtir. Zaman içinde yerini alır. Geçmesi gerektiğini söylediği bir eğrinin belirli bir anındadır. Zamanın malıdır, içinin ürpertiyle dolması üzerine, en kötü düşmanı olarak görür onu. Yarını istiyordu hep, tüm benliğinin bundan kaçınması gerekirken, yarının gelmesini diliyordu."

Bununla da kalmaz koşutluk: *Tersi ve Yüzü*'de, "Evetle Hayır Arasında" adlı denemede şunları okuruz: "Ve ben, bu gece, yaşamın belirli bir saydamlığı karşısında hiçbir şeyin önemi kalmadığı için kişinin ölmek isteyebilmesini anlıyorum. Bir insan acı çeker, mutsuzluk üstüne mutsuzluğa uğrar. Katlanır bunlara, yazgısını benimser, iyice yerleşir içine. Saygı görür. Sonra, bir akşam, hiç: bir zamanlar çok sevdiği bir dostuna rastlar. Dostu biraz dalgın konuşur onunla. Evine dönünce, adam kendini öldürür. Sonra gizli dertlerden, bilinmeyen acıdan söz edilir. Hayır. İlle de bir neden gerekirse, dostu kendisiyle dalgın konuştuğu için öldürmüştür adam kendini." Sonra, *Sisifos Söyleni*'nde, aynı görüş, sözcük değişiklikleri dışında, hiçbir değişikliğe uğramadan, yeniden çıkar karşımıza: "İnsanın kendini öldürmesinin birçok nedeni vardır, genellikle de en çok göze çarpanları en etkinleri olmamıştır. İnsanın bir düşünce sonucu kendini öldürdüğü enderdir (ama bu varsayımı da konu dışında bırakmamak gerekir). Bunalımı başlatan şeyi denetlemek hemen her zaman olanaksızdır. Gazeteler sık sık 'gizli acılardan' ya da 'iyileşmez dertlerden' söz ederler. Geçerlidir bu açıklamalar. Ama o gün umutsuz kişinin bir dostu kendisiyle ilgisiz bir tavırla konuşmuş mudur, konuşmamış mıdır, bunu bilmek gerekir."

“Yolculuğun değerini oluşturan şey korkudur,” diye yazar Camus *Tersi ve Yüzü*’de. “Yolculuk benliğimizdeki bir tür iç ‘dekor’u yıkar. Hile yapmak, yani büro ve şantiye saatlerinin (bizi sert bir biçimde ayaklandıran, ama yalnız olmanın acısından da çok iyi koruyan bu saatlerin) ardına gizlenmek olanaksızdır artık. Bu yüzden kahramanlarımın ‘Büroda geçirdiğim saatler olmasaydı, halim ne olurdu?’ ya da ‘Karım öldü, ama, bereket versin ki, tamamlanacak bir sürü evrak var yarına,’ diye konuşacakları romanlar yazmak gelir hep içimden.” Ünlü yazar, kahramanları tıpkı böyle konuşan romanlar yazmamıştır belki, ama *Yabancı*’da olduğu gibi, *Sisifos Söyleni*’nde de bu alışkı ve bilinçsizlik yaşamını tüm keskinliğiyle gözler önüne sermeye çalışmıştır: “Yataktan kalkış, tramvay, dört saat büro ya da fabrika, yemek, tramvay, dört saat çalışma, yemek, uyku ve aynı uyum içinde salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi, çoğu kez kolaylıkla izlenir bu yol. Ancak bir gün ‘niçin’ yükselir ve her şey şaşkınlık kokan bir bıkkınlık içinde başlar. ‘Başlar’, bu önemli. Bıkkınlık makinemsi bir yaşamın edimlerinin sonundadır, ama aynı zamanda bilincin devinimini başlatır.”

Alabildiğine çoğaltabileceğimiz bu benzerlikler karşısında, *Tersi ve Yüzü*’nün daha sonra yazılacak yapıtlarda kullanılmak üzere hazırlanmış bir parçalar bütünü olduğu düşünülebilir. Ama bu küçük deneme bunun çok üstünde, çok ötesindedir. Albert Camus, gene 1958 önsözünde, Brice Parain’in *Tersi ve Yüzü*’nü yazdıklarının en iyisi saymasının nedeninin “bu beceriksiz sayfalarda, daha sonra yazdıklarına göre, daha çok gerçek sevi bulunması” olduğunu söyler. Hangi kitabı söz konusu olursa olsun, Camus’nün her satırında sezilen sevinin gerçekliği tartışma konusu edilemez. Ama *Tersi ve Yüzü*’de bu seviye ayrı bir derinlik kazandıran bir etken fazlasıyla ağır basar: yaşam. Tüm anlamlarıyla. Sanatçının daha sonraki yapıtlarında karşımıza birer düşünce olarak çıkacak olan birçok öğe burada daha somut, daha yalın, daha dolaysız bir biçimde yansıtılmış birer yaşantı olarak belirir. Bir öğreti, bir dizge içinde belirlenmez daha düşünceleri, ama Camus, ileride kendisinin uyumsuzluk konusunda Kierkegaard için söyleyeceği gibi, daha iyisini yapar: bu düşünceleri yaşar. *Sisifos Söyleni*’nde olsun, *Başkaldıran İnsan*’da olsun, *Düşüş*’te olsun, tüm ana sorunlara insan ile dünyayı karşılaştırarak girer, sonuçlarını da bu karşılaştırmadan çıkarır. *Tersi ve Yüzü*’nün anlatıcısı ise, bir tepede, bir pencerede, bir mezarın başında, dünya ile karşı karşıyadır hep.

Bu yapıtın bizi Camus’nün düşüncesinin kaynaklarına götürmesi de bundandır: yoksulluk ve güney güneşi, çıplaklık ve aydınlık. Bu koşulların önemi *Tersi ve Yüzü* okunduğu zaman daha bir açıklık kazanır, çünkü Camus kendisinden ve çevresinden hiçbir yerde buradaki kadar açık ve dolaysız bir biçimde söz etmemiştir: Camus, mahallesi, evi, annesi, büyükannesi, yoksulluğu, sonra her şeyin üstünde parıldayan ışık; Camus, yaşam, ölüm, sonra “dünyanın tüm ışığı”; Camus, ıssız, duygusuz doğa, deniz, toprak, güneş. En yalın biçimleri altında dünyanın ve yaşamın tüm temel öğeleri: kişiliğin ve yapıtın beslendiği kaynak. “Camus kendinden de, kendi dünyasından da hiçbir zaman uzaklaşmamıştır,” sözünün anlamı şimdi daha iyi anlaşılıyor.

Ama “bizim dünyamızdan, hepimizin dünyasından” desek de olur. Öyle ya, Camus, bilinçle, kendi kendisine, en yalın, en çıplak, en canlı biçimine indirgemek ister dünyayı. Bunu daha ilk yapıtında büyük ölçüde başarır. Çıplak ve duru bir bakışla kavramaya çalışır onu. Onun için yalnızca dünya ve dünyanın üstünde, aynı zamanda da karşısında, insan vardır. Her ikisi de her türlü gereksiz, oyalayıcı, saptırıcı süsten sıyrılmış olarak belirir yapıtında. Doğa ve insan karşısında, Camus’nün usu gözlerin, ellerin, beş duyunun usu olmak ister. Biz de, onu okurken, geri kalan ne varsa, insanların, yüzyıllar boyunca, gözlerimizi körleştirmek, usumuzu temel gerçeklerden uzaklaştırmak için, önümüze, ardımıza yığılmış fazlalıklar olduğunu

sezinleriz. Camus, daha ilk yapıtında, bu izlenimi bir kesinliğe dönüştürmeye çalışır: "Bu fazlasıyla yumuşak, fazlasıyla kolay eğriyi kırmak gerekir," der. "Açık görüşlülüğe gereksinimim var. Evet, her şey basit. İnsanlar karıştırıyor işleri. Masal anlatmasınlar bize. İdam mahkûmu için 'Topluma borcunu ödeyecek,' demesinler, 'Kafası kesilecek,' desinler. Hiç önemli değilmiş gibi görünüyor. Ama ufak bir ayrım var arada." Hiç kuşkusuz, "ufak bir ayrım" sözün gelişi. Camus için ayrım büyüktür gerçekte. Bizim içinse bu ayrım Camus'yü başkalarından ayıran, kişiliğini oluşturan şeydir, yapıtlarının ve tutumunun iki temel öğesinin, "somut" ile "basit"in, "masal anlatan"ların görüşlerine karşıtlığı, bir aktörenin özetidir. Sonucu ne olursa olsun, Camus'nün kişileri için, bu ayrımın gün ışığına çıkması bir uyanışı belirler. Uyanış da ancak somutta gerçekleşir.

Bu nedenle, başkaldırmanın özü somuttur. Camus'de, uyumsuz insan da, *Tersi ve Yüzü*'nün anlatıcısı gibi, hep somuta bağlanır. Eylemin, erincin hep zamanla, daha doğrusu "bugünle" sınırlandırılması, niteliğin yerinin niceliğe verilmesi hep somuta bağlılığın sonuçlarıdır. "Basit" ise "somut"un temel niteliklerinden biridir. Camus *Tersi ve Yüzü*'de durmamacasına döner bu konuya: "Basit, evet, her şey basit, deniz fenerlerinin bir yeşil, bir kırmızı, bir ak ışıklarında, gecenin serinliğinde, kentin ve çöplüğün bana kadar gelen kokularında her şey basit"; "Böyle işte, ne zaman dünyanın derin anlamını sezer gibi olduysam, onun basitliği şaşırttı beni." Her şeyi basite indirgemek, sorunu yüzeyselleştirmek değil, tam tersine, derinleştirmektir. *Tersi ve Yüzü*'den başlamak üzere, Camus'nün tüm yapıtları tanıklık eder buna. Kişi susar, sessizliğin basitliğine yerleşir, evrene oradan bakar, durum işte o zaman başlar aydınlanmaya. "Alay" adlı denemede geveze yaşlı adamla yaşlı kadın konuşmak, başkalarının ilgisini çekmek, dünyanın odağı olmak isterler, böylece dünya ile karışarak unutacak, böylece başkalarını da, kendi kendilerini de uyutacaklardır. Ama Camus başından beri bilir ki uyanış, bilinç, açık görüşlülük, basit bir biçimde dünyanın karşısında yer almakla başlar: "Bu dünyaya dokunabiliyorum, onun var olduğu yargısına varıyorum. Tüm bilgim burada duruyor, gerisi kurmaca," diye yazar *Sisifos Söyleni*'nde. Bu bilince varabilmek için, yapılacak ilk şey alışkıların çemberini kırmaktır, *Tersi ve Yüzü*'de bir Prag yolculuğunun öyküsü açıklıkla ortaya koyar bunu, *Düşüş* de, yıllardan sonra, çarpıcı bir biçimde doğrular. Böylece basitlik, yoksulluk bir otel odası görüntüsünün altında, hem sanat, hem düşün açısından, ışıklı bir güç kazanır Camus'de. *Tersi ve Yüzü*'ne değerini, çekiciliğini, kekre tadını veren de her şeyden önce bu basitlik olsa gerek.

Bu basitliğe, bu somutluğa erişebilmek için Camus gibi bilinçli, açık görüşlü olmak gerekir kuşkusuz. Ünlü yazar, daha ilk kitabında, hem de sık sık, bunları en büyük değerler olarak gösterir. Açık görüşlülük, bu "en son noktasına gelmiş bilincin en son noktası", her şeyin birleştiği yerdir. Bilinç, yüreklilik ve mutluluk, hem de biricik mutluluktur: "Duyabileceğim biricik mutluluğu: dikkatli ve dost bir bilinci içime çekiyorum," diye yazar ilk kitabında. Sonraki kitaplarında gücünden ve etkinliğinden hiçbir şey yitirmeyecektir bu bilinç: *Sisifos Söyleni*'nde, dünyanın uyumsuzluğunu bu bilinç algılayıp açıklayacak, her şey sarsıldıktan, yıkıldıktan, dayanılabilecek hiçbir destek kalmadıktan sonra yalnız bu bilinç ayakta kalacak, *Başkaldıran İnsan*'da biricik mutluluk ve umut kıvılcımlarını bu bilinç çaktıracaktır.

Camus'nün *Yabancı*'dan *Veba*'ya, *Sisifos Söyleni*'nden *Başkaldıran İnsan*'a geçişi bir zamanlar kimilerini şaşırtmış, düşüncesinde bir yön değiştirme, bir çelişki gibi görünmüştür. Bugün artık böyle bir çelişkiden söz edilmiyor. *Tersi ve Yüzü* de böyle bir sanının geçersizliğine yeterince tanıklık etmekte. Gerçekten de, *Düşüş*'te nereden geldiği anlaşılamayan bir kahkaha biçiminde beliren, *Sisifos Söyleni*'nde kişiyi kendini öldürme düşüncesine yönelttikten sonra,

aldatmacalardan uzak, bilinçli bir yaşama biçimine dönüşen umutsuzluk, nedeni ve yorumuyla birlikte, ilk yapıtta karşımızdadır: “Bir büyüklük gerekiyordu bana. Onu dünyanın en güzel görünümlerinden birinin gizli umursamazlığı ile derin umutsuzluğunun karşılaştırılmasında buluyordum. Hem yürekli, hem de bilinçli olma gücünü çıkarıyordum bundan.” Aynı biçimde, *Başkaldıran İnsan*'da, belirsiz bir gelecek adına durmadan yinelenen, acımasız öldürmelerin tarihi içinde ulaşılan aydınlık sonucu da, oldukça belirgin çizgilerle, ilk yapıtta bulabiliriz. Yazarın “öğle düşüncesi” diye adlandırdığı şeydir bu: her şeyi ışıklı çıplaklığı içinde gösteren, insanın doğa ile karşıtlığını, kaçınılmaz ölümü kesinleyen, ama gene de ısıtan Akdeniz güneşinin altında doğan düşünce.

Tersi ve Yüzü'nün anlatıcısı ancak İtalya güneşinin altında, bu sıcak ve aydınlık umutsuzlukta bulur aradığını. Buna karşılık, bir başka umutsuz, *Düşüş*'ün kahramanı Jean-Baptiste Clamence, soğuk, puslu, kül rengi bir ortama yerleşip acı çekmeyi yeğler. Bunun sonucu olarak, hiçbir atılım yer almaz yaşamında, geçmişini sakız gibi çiğneyip durmakla kalır. Aydınlık ve çıplaklıkta, bilinçli umutsuzluk umudu yaratır. Umutsuzluktan umuda götüren bu yaratıcı atılımı da, bir kez daha, *Tersi ve Yüzü* önceden sezdirir bize: “Yaşama umutsuzluğu yoksa, yaşama aşkı da yoktur.”

Ama *Tersi ve Yüzü* Camus'nün yapıtlarının kaynağı değildir yalnız, yaşamının, duygularının, davranışlarının da kaynağıdır bir bakıma. Birçok edimini “*Tersi ve Yüzü*'de sezinlenmiş gerçekler”in koşullandırdığını, yaşam konusundaki bilgisinin bu kitapta “acemice söylenmiş olan”ı aşmadığını kendisi söyler. “Bunca yıldan sonra, *Tersi ve Yüzü*'nü bu basım için yeniden okurken, kimi sayfalar karşısında, tüm acemiliklerine karşın, içgüdüyle biliyorum ki bu budur. Bu, yani bu yaşlı kadın, sessiz bir ana, yoksulluk, İtalya'nın zeytin ağaçlarının üzerindeki ışık, yalnız ve kalabalık aşk, benim için gerçeğe tanıklık eden ne varsa, hepsi,” diye yazar 1958'de. Sonra ekler: “Bu kitaptan bu yana çok yürüdümse de o kadar ilerlemedim. Çoğu zaman ilerlediğimi sanırken geriliyordum.” Günün birinde kişiliği ile sanatı arasında kusursuz bir denge kurulursa, Camus düşlerinin yapıtını gerçekleştirebilecektir, bu yapıt da, şu ya da bu biçimde, yeniden yaratılmış bir *Tersi ve Yüzü* olacaktır. Erken ölümü, bu düşünü gerçekleştirmesini önledi. Ama bu düşün onun en büyük düşlerinden biri olduğu anlaşılıyor: “Bir gün, *Tersi ve Yüzü*'nü yeniden yazmayı başaramazsam, hiçbir şey başaramamış olacağım.” *Tersi ve Yüzü*'nü yeniden yazmaksa, bir ananın hayranlık verici sessizliğini, bir adamın bu sessizliği dengeleyen aşkı yeniden bulma yolundaki çabasını yeniden yaşatmak, üzerlerine yüreğin ilk açıldığı basit ve büyük bir iki imgeyi yeniden bulmaktır.

İyice anlaşılıyor artık: *Tersi ve Yüzü* düz bir yolun başlangıç noktası değildir yalnız, her zaman dönülen, her zaman özlenen, her şeyi besleyen kaynaktır, ışığın fışkırdığı noktadır.

TAHSİN YÜCEL

Önsöz

Bu kitapta toplanmış olan denemeler 1935 ve 1936 yıllarında (yirmi iki yaşımdaydım o zaman) yazılmış, bir yıl sonra Cezayir'de, çok az sayıda basılmıştı. Bu baskı çoktandır bulunmaz olmuştu, ben de *Tersi ve Yüzü*'nün yeniden basılması önerilerini hep geri çevirmiştim.

İnadımın gizemli nedenleri yok. Bu yazılarda dile getirilenlerin hiçbirini yadsımıyorum, ama biçimleri hep acemice göründü bana. Sanat konusunda elimde olmadan beslediğim önyargılar (bunları ileride açıklayacağım), bunları yeniden bastırmayı düşünmemi uzun zaman engelledi. Büyük bir kuruntu bu görünüşte, hem de öbür yazılarımın tüm gerekleri karşıladığını düşündürtecek bir şey. Hiç de öyle olmadığını söylemem gerekir mi? Yalnız *Tersi ve Yüzü*'deki beceriksizlikler ötekilerden daha çok rahatsız ediyor beni, bilmiyor değilim. Bunların en çok önemsediğim konuyla ilgili olduklarını, biraz da onları ele verdiklerini kabul ederek değil de nasıl açıklayabilirim bunu? Yazınsal değeri konusu sonuca bağlandıktan sonra, benim için bu küçük kitabın tanıklık değerinin gerçekten büyük olduğunu söyleyebilirim. Benim için diyorum, çünkü benim önümde tanıklık ediyor, derinliğini ve güçlüklerini yalnız benim bildiğim bir tanıklık istiyor benden. Nedenini söylemeyi denemek isterdim.

Brice Parain, sık sık, yazdıklarımın en iyisini bu küçük kitabın içerdiğini ileri sürer. Brice aldanıyor. Dürüstlüğünü bildiğim için, eski kişiliğini şimdiki kişiliğine yeğ tutmak saygısızlığını gösterenler karşısında her sanatçının kapıldığı kızgınlıkla söylemiyorum bunu. Hayır, aldanıyor, çünkü, deha bir yana, insan yirmi iki yaşında yazı yazmasını pek bilmez. Ama sanatın bilgin düşmanı ve acımanın filozofu olarak Parain'in söylemek istediğini anlıyorum. Bu acemice sayfalarda, sonradan yazdıklarımdakinden daha çok gerçek aşk bulunduğunu söylemek istiyor, haksız da değil.

Her sanatçı, benliğinin ta içinde, olduğu ve söylediği şeyi yaşamı boyunca besleyen tek bir kaynak saklar böyle. Kaynak kuruyunca, yapıtın katılaştığı, çatladığı görülür yavaş yavaş. Görünmez akıntının sulamaz olduğu, nankör sanat topraklarıdır bunlar. Otlar seyrekleşip kuruyunca, saman kökleriyle kaplanan sanatçı, susma ya da –bu da aynı kapıya çıkar– salonlarda boy gösterme çağına gelmiş demektir. Bana gelince, kaynağımın *Tersi ve Yüzü*'de, içinde uzun zaman yaşadığım, anısı beni her sanatçıyı tehdit eden iki karşıt tehlikeden, hınçtan ve doygunluktan hâlâ koruyan bu yoksulluk ve ışık dünyasında olduğunu biliyorum.

Bir kez, yoksulluk benim için hiçbir zaman bir mutsuzluk olmadı: ışık zenginliklerini saçıyordu içine. Başkaldırılarım bile onunla aydınlanmıştı. Hemen her zaman, hileye kaçmadan söyleyebilirim sanıyorum, herkes için başkaldırmalardı bunlar, herkesin yaşamının ışıkta gelişmesini isteyen başkaldırmalardı. Yüreğimin doğal olarak aşkın bu türüne yatkın olduğunu kesinlikle söyleyemem. Ama koşullar yardım etti bana. Doğal bir ilgisizliği düzeltmek için, sefalete de, güneşe de aynı yakınlıkta bulunan bir noktaya yerleştirilmiştim. Sefalet güneşin altında ve tarihte her şeyin iyi olduğuna inanmamı önledi; güneş de tarihin her şey olmadığını öğretti bana. Yaşamı değiştirmek, evet, ama Tanrı gibi gördüğüm dünyayı değil.

Amaca erişeceğime güvenemeden, üzerinde güçlükle ilerlediğim bir “cambaz ipine” arılıkla çıktım, bugün yapmakta olduğum zor mesleğe böyle başladım kuşkusuz. Başka bir deyişle, yadsımasız, boyun eğişsiz sanat olmadığı doğruysa, bir sanatçı oldum.

Ne olursa olsun, çocukluğumun üzerinde hüküm süren güzel sıcaklık her türlü hınçtan uzak tuttu beni. Yoksulluk içinde, ama aynı zamanda da bir tür ergi içinde yaşıyordum. Tükenmez güçler duyuyordum içimde: yalnız bunlara bir uygulama noktası bulmak gerekiyordu. Bu güçlere set çeken şey yoksulluk değildi: Afrika’da deniz de, güneş de bedavadır. Gerçek engel önyargılardı ya da ahmaklıktı daha çok. Burada, dostum ve öğretmenim Jean Grenier’nin haklı olarak alaya aldığı, bana çok zararları dokunan, yaradılışların da bir kaçınılmaz alınyazısı bulunduğunu anladığım dakikaya değin, boşu boşuna düzeltmeye çalıştığım bir “geçimsizliği” geliştirmek için tüm fırsatlar vardı önümde. O zaman kendi gururunu kabul etmek ve Chamfort’un dediği gibi, yaradılışından daha güçlü ilkeler benimsemektense, onu kullanmak daha iyiydi. Ama, kendimi yokladıktan sonra, birçok zayıflığım arasında bizde en yaygın olan kusurun, yani “çekememezlik”in, toplumların ve öğretilerin bu gerçek kanserinin hiçbir zaman yer alamadığını söyleyebilirim.

Bu mutlu bağışıklığa kendi emeğimle ulaşmadım. Bunu her şeyden önce ailemin neredeyse her şeyden yoksun olan ve neredeyse hiçbir şeye göz dikmeyen insanlarına borçluyum. Okuması yazması bile olmayan bu aile, sessizliği, ağırbaşlılığı, doğal ve yalın gururuyla, bana en yüce dersleri verdi o zaman. Bu dersler bugün de sürmekte. Sonra ben de başka bir şey düşlemeyecek ölçüde duymaya vermiştim kendimi. Şimdi bile, Paris’te çok zengin bir yaşamla karşılaştığım zaman, içimde uyanan uzaklık duygusunda bir acıma vardır. Çok adaletsizliklere rastlanır yeryüzünde, ama bir adaletsizlik daha vardır ki hiç sözü edilmez: iklim adaletsizliği. Ben, bilmeden, bu adaletsizliklerden yararlananlardan biri oldum uzun zaman. Yazımı okuyacak aşırı insanseverlerimizin suçlamalarını şimdiden işitir gibiyim. Berikilerin mutlu köleliğini, ötekilerin de gücünü daha uzun zaman sürdürmek amacıyla, işçileri zengin, kenterleri yoksul gibi göstermek istiyormuşum. Hayır, öyle değil. Tam tersine, yoksulluk, büyüdüğüm zaman kentlerimizin korkunç dış mahallelerinde karşılaştığım şu göksüz, umutsuz yaşamla birleşince, en son ve en başkaldırtıcı adaletsizlik en son noktasına gelmiş demektir: gerçekten de, bu insanların sefaletin ve çirkinliğin çifte alçaltmasından sıyrılmaları için her şeyi yapmak gerekir. Bir işçi mahallesinde, yoksul doğmuştum, bununla birlikte, o soğuk dış mahallelerimizi tanıyıncaya değin, gerçek mutsuzluğun ne olduğunu bilmezdim. Son noktasına varmış Arap sefaleti bile, göklerin farklılığı altında, bununla karşılaştırılamaz. Ama bir kez endüstri alanı olan dış mahalleleri gördükten sonra, sanırım, her zaman için çamura bulanmış gibi bir duygu uyanır insanın içinde, onların yaşamından sorumlu bulur kendini.

Ama söylediğim gene de gerçek. Bazı bazı, usuma bile getiremeyeceğim zenginlikler ortasında yaşayan insanlarla karşılaşıyorum. Gene de, bu zenginliklere imrenilebileceğini anlayabilmek için bir çaba harcamam gerekiyor. Uzun zaman oluyor, sekiz gün boyunca, bu dünyanın zenginliklerine gömülmüş bir biçimde yaşamıştım: bir deniz kıyısında, açıkta uyuyorduk, karnımı meyvelerle doyuruyordum, günlerimin yarısını ıssız bir suda geçiriyordum. O dönemde bir gerçek öğrendim ki beni hep rahatlığın ya da yerleşmenin belirtilerini alayla, sinirlilikle, bazı bazı da öfkeyle karşılamaya yöneltti. Şimdi yarın kaygısı duymadan, yani ayrıcalıklı olarak yaşıyorsam da sahip olmasını bilmem. Elimdekinden, yani hep ben aramadan bana verilmiş olandan hiçbir şey saklayamam. Sanırım, savurganlıktan çok, başka tür bir cimrilikten geliyor bu: varlık fazlalığı başlar başlamaz yok olan özgürlüğün

cimrisiyim. Benim için lükslerin en büyüğü bile bir yoklukla birleşmeye hiç ara vermemiştir. Arapların ve İspanyolların çıplak evini severim. İçinde yaşamayı ve çalışmayı yeğ gördüğüm (daha da enderi, içinde ölmenin benim için fark etmeyeceği) yer otel odasıdır. İçeri yaşamı denilen (çoğu zaman da iç yaşamın karşıtı olan) şeye hiçbir zaman bırakamadım kendimi; kenter mutluluğu denilen şey beni sıkar, tüylerimi ürpertir. Öte yandan, bu yeteneksizliğin koltuk kabartacak hiçbir yanı da yoktur; kötü kusurlarımın beslenmesine de az yardımı olmadı. Hiçbir şeye göz dikmem, bu benim hakkımdır, ama başkalarının çekemezliklerini de düşünmem her zaman, bu da beni düşlem bakımından, yani iyilik bakımından eksik bırakır. Kendim için bir kural benimsemişimdir: "İlkelerini büyük konulara saklamalı insan, küçük şeylerde acıma duygusu yeter." Ne yazık! İnsan özdeyişleri kendi yaradılışının çukurlarını doldurmak için benimser. Bende, sözünü ettiğim acımanın adı daha çok ilgisizliktir. Etkileri, kolayca anlaşıldığı gibi, o denli mucizemsi değildir.

Ama ben yoksulluğun ille de çekemezliği içermediğini vurgulamak istiyorum yalnız. Daha sonra, ağır bir hastalık, içimde her şeyi değiştiren yaşama gücünü geçici olarak elimden aldığı zaman, görünmez sakatlıklara, bunda bulduğum yeni zayıflıklara karşın, korkuyu ve cesaret kırıklığını tanıdımsa da iç burukluğunu hiç tatmadım. Bu hastalık başka köstekler ekliyordu kuşkusuz, en çetinleri de önceden bende olanlardı. Sonunda şu yürek özgürlüğünü, insan çıkarları karşısında şu hafif uzaklığı, beni her zaman hınçtan korumuş olan uzaklığı destekliyorlardı. Paris'te yaşamaya başlayalı beri, bu ayrıcalığın yüce bir ayrıcalık olduğunu biliyorum. Ama sınırsız olarak ve hiç pişmanlık duymadan tadını çıkardım bunun, hiç değilse bugüne değin tüm yaşamımı aydınlattı. Örneğin sanatçı olarak, hayranlık içinde yaşamaya başladım, buysa, bir anlamda, yeryüzü cennetinin ta kendisidir. (Bugün Fransa'da, yazında ilk adımlarını atmak, hatta yolunu tamamlamak için, tam tersine, alaya alacak bir sanatçı seçmenin görenekten olduğunu biliyorum.) Aynı biçimde, insan tutkularım da hiçbir zaman "karşı" olmadı. Sevdiğim yaratıklar benden daha iyi, daha büyüktü her zaman. Benim yaşadığım yoksulluk bana hıncı öğretmedi, tam tersine, belirli bir sadıklığı, bir de sessiz bağlılığı öğretti. Bunu unuttuğum olduysa, yalnız ben ve kusurlarım sorumluyuz, içinde doğduğum dünya değil.

Mesleğimi uygulayışımda kendimden hoşnut olmamı da bu yılların anısı önledi. Burada, elimden gelen tüm yalınlıkla, yazarların genellikle susuşla geçiştirdikleri şeyden söz etmek isterdim. Başarılmış kitap ya da sayfa karşısında duyulduğu anlaşılan hoşnutluk bile değil söylemek istediğim. Bu hoşnutluğu tatmış sanatçılar çok mudur, bilmem. Kendi payıma, bitmiş bir sayfayı yeniden okumaktan bir sevinç çıkardığımı hiç sanmıyorum. Hatta, sözüme inanılacağını umarak, kimi kitaplarımın çok beğenilmesinin beni hep şaşırttığını söyleyeceğim. Elbette alışıyor insan buna, hem de oldukça yakışıksız bir biçimde. Gene de, bugün bile, gerçek değerlerini kabul ettiğim, başta gelenlerinden biri de bu kitabın yirmi yıl önce adandığı kişi[1] olan yaşayan yazarların yanında bir çırak gibi görürüm kendimi. Doğal olarak yazarın da yaşamını doldurmaya yeten sevinçleri vardır elbet, bunlar için yaşar. Ama ben bunlarla daha tasarlama sırasında, konunun belirdiği, birdenbire açık görüşlü oluvermiş duyarlık önünde yapıtın biçimlenmeye başladığı saniyede, imgelemin anlakla tam olarak kaynaştığı şu çok güzel anlarda karşılaşırım. Doğdukları gibi geçer bu anlar. Yapıtı gerçekleştirmek kalır geriye, yani uzun bir çaba.

Başka bir düzlemde, bir sanatçının boş gururdan gelen sevinçleri de vardır. Yazarlık mesleği, hele Fransız toplumunda, büyük ölçüde bir boş gurur mesleğidir. Hiç küçümseme duymadan, fazla fazla biraz üzüntüyle söylüyorum bunu. Bu noktada ben de başkalarına

benzerim; bu gülünç sakatlıktan arınmış olduğunu kim söyleyebilir? Ne olursa olsun, çekemezliğe ve alaya adanmış bir toplumda, bir gün gelir yazarlarımız, alaylar altında bu zavallı sevinçleri çok acı bir biçimde öderler. Ama yirmi yıllık yazın yaşamımda mesleğim böyle sevinçleri pek az getirdi bana, zaman geçtikçe de azaldı bunlar.

Beni kitle içinde mesleğimi yürütürken rahat olmaktan alıkoyan, bana her zaman dost kazandırmayan bir sürü geri çevirmeye yönelten şey de *Tersi ve Yüzü*'de sezinlenen gerçeklerin anısı değil midir? Gerçekten de, insan övmeyi ya da saygı sunmayı bilmeyince, yalnız kendinden kuşku duymasına karşın, kendisini öven kişiyi küçümsediği sanısını uyandırır. Aynı biçimde, yazarlık mesleğinde karşılaşılan şu sertlik ve gönül alıcılık karışımını gösterseydim, hatta gösterimi abartsaydım, daha çok sevgi toplardım, öyle ya, ne de olsa oyunu oynamış olurdum. Ama elden ne gelir, bu oyun beni eğlendirmiyor! Rubempré'nin ya da Julien Sorel'in[2] hırsı bönlüğüyle, biraz da alçakgönüllülüğüyle sık sık şaşırtır beni. Nietzsche'nin, Tolstoy'un ya da Melville'in hırsları altüst eder beni, hem de uğradıkları başarısızlık nedeniyle. Yüreğimin derinliğinde, ancak en yoksul yaşamlar ya da aklın en büyük serüvenleri karşısında alçalmış bulurum kendimi. Bugün, bunların ikisi arasında, güldüren bir toplum bulunmakta.

Bazı bazı, pervasızlıkla Tüm-Paris dedikleriyle[3] karşılaştığım tek yer olan tiyatro *première*'lerinde, tüm salon yok olup gidecekmiş, bu dünya, bu göründüğü biçimiyle, yokmuş gibi bir duygu uyanır içimde. Ötekilerdir bana gerçek görünen, sahnede haykıran yüce kişilerdir. O zaman kaçmamak için, bu izleyicilerin her birinin de kendi kendisiyle bir randevusu olduğunu, bunu bildiğini, az sonra da hiç kuşkusuz bu randevuya gideceğini anımsamak gerekir. Hemen sonra, işte yeniden kardeş oluvermiştir: toplumun ayırdıklarını yalnızlıklar birleştirir. Bu bilindikten sonra, bu insanlar nasıl pohpohlanır, gülünç ayrıcalıklar için nasıl oyun oynanır, tüm kitapların tüm yazarlarını kutlamaya, sizi destekleyen eleştirmene açık açık teşekkür etmeye nasıl razı olunur, karşıtı kazanmak için ne diye çaba harcanır, sonra Fransız toplumunun Pernod ve gönül yayınları kadar bol kullandığı bu övgüler ve bu hayranlık (yazarın önünde hiç değilse, çünkü, yazar gitti mi!..) nasıl kabul edilir? Bunların hiçbirini beceremiyorum, bu bir gerçek. Benliğimdeki gücünü, enginliğini bildiğim şu kötü gururun da etkisi çok belki bunda. Ama, yalnız bu olsaydı, bu işte yalnız gururum rol oynasaydı, öyle sanıyorum ki, tam tersine, yinelenen bir rahatsızlık duyacak yerde, yüzeysel olarak övgünün keyfini çıkarırdım. Hayır, kendi durumumdaki insanlar gibi bende de bulunan gururun büyük bir gerçek payı taşıyan kimi eleştirilere tepki gösterdiğini duyarım her şeyden önce. Övgü karşısında, bana çok iyi bildiğim o katı ve nankör görünüşü veren şey gurur değil, (bende bir yaradılış sakatlığı gibi olan şu derin ilgisizlikle birlikte) o sırada içime doğan garip bir duygu: "Bu bu değil..." Hayır, bu bu değildir, işte bu nedenle de ün, söylendiği gibi, bazı bazı benimsenmesi öylesine güç bir şeydir ki onu yitirmek için ne gerekiyorsa yapmakta bir tür kötü sevinç bulur insan. Tersine, bunca yıldan sonra, *Tersi ve Yüzü*'nü bu basım için yeniden okurken, kimi sayfalar karşısında, tüm acemiliklerine karşın, içgüdüyle biliyorum ki bu budur. Bu, yani bu yaşlı kadın, sessiz bir ana, yoksulluk, İtalya'nın zeytin ağaçlarının üzerindeki ışık, yalnız ve kalabalık aşk, benim için gerçeğe tanıklık eden ne varsa, hepsi.

Bu sayfaların yazıldığı zamandan beri, yaşlandım, çok şeyler görüp geçirdim. Sınırlarımı, sonra nerdeyse tüm zayıflıklarımı tanıyarak kendi hakkımda bilgi edindim. Yaratıklar hakkında o denli bilgi edinemedim, çünkü benim merakım tepkilerinden çok yazgılarına yönelir, yazgılar da çok yinelenir. Hiç değilse var olduklarını ve bencilliğin, kendini yadsıyamasa bile, açık görüşlü olmaya çalışması gerektiğini öğrendim. İnsanın kendinden haz alması

olanaksızdır. Bu alandaki büyük yeteneklerime karşın bunu biliyorum. Yalnızlık varsa –benim bilmediğim bir şey bu– bir cennet düşler gibi düşleyebilir insan onu. Herkes gibi ben de düşlerim bazı bazı. Ama iki dingin melek onun eşiğinden hiçbir zaman geçirmedi beni; biri dostun yüzünü gösterir, öbürü düşmanın suratını. Evet, tüm bunları biliyorum, aşkın neye patladığını da öğrendim, ya da aşağı yukarı. Ama yaşamın kendisi hakkında, *Tersi ve Yüzü*'de acemice söylenenden daha fazlasını bilmiyorum.

Bu sayfalarda, biraz da tumturaklılığa kaçarak "Yaşama umutsuzluğu yoksa, yaşama aşkı da yoktur," diye yazmıştım. O sırada ne denli doğru söylediğimi bilmiyordum; gerçek umutsuzluk zamanlarından geçmemiştim daha. Bu zamanlar geldi ve bende ölçüsüz yaşama isteğinden başka her şeyi yıkabildi. *Tersi ve Yüzü*'nün en karanlık sayfalarında bile parıldayan bu hem verimli, hem yıkıcı tutkunun acısını hâlâ çekerim. Yaşamımızın ancak birkaç saatini gerçekten yaşıyoruz, derler. Bir bakıma doğrudur, bir bakıma da yanlış. Çünkü bu kitaptaki denemelerde duyulacak olan doymaz coşkunluk beni hiç bırakmamıştır ve bu coşku, uzun sözün kısası, en kötü ve en iyi yanıyla yaşamdır. Hiç kuşkusuz bende yarattığı en kötüyü düzeltmek istedim. Herkes gibi ben de, elimden geldiğince, yaradılışımı ahlak yoluyla düzeltmeye çalıştım. Yazık ki bana en pahalıya mal olan da bu oldu. Güç zoruyla, (güç de bende vardır) bazı bazı ahlaka göre davranmayı başarabilir insan, olmayı değil. Bir tutku adamı olunca da ahlakı düşlemek, tam da adaletten söz edildiği sırada, kendini adaletsizliğe adamaktır. İnsan bana yürüyen bir adaletsizlik gibi görünür bazı bazı: kendimi düşünürüm. Bu anda içimde yazdığımda aldandığım ya da yalan söylediğim gibi bir duygu varsa, adaletsizliğimi dürüst olarak nasıl ortaya koyacağımı bilemediğim içindir. Hiç kuşkusuz, adaletli olduğumu hiçbir zaman söylemedim. Öyle olmaya çalışmak gerektiğini, bir de bunun bir güçlük ve bir mutsuzluk olduğunu söylediğim oldu yalnız. Ama fark o kadar büyük mü? Ve adaleti kendi yaşamında bile egemen kılamayan kişi adaletten dem vurabilir mi? Hiç değilse onura, bu adaletsizlerin erdemine göre yaşanabilseydi! Ama dünyamız bu sözcüğü "müstehcen" sayıyor; aristokrat da yazın ve felsefe küfürleri arasında yer alıyor. Ben aristokrat değilim, yanıtım bu kitabın içinde: işte ailemin insanları, ustalarım, çocuklarım; işte onlar yoluyla beni herkesle birleştiren şey. Gene de, evet, onura gereksinimim var, çünkü ondan vazgeçecek kadar büyük değilim.

Olsun! Ben yalnız şunu belirtmek istiyordum: bu kitaptan bu yana çok yürüdümse de o kadar ilerlemedim. Çoğu zaman, ilerlediğimi sanırken geriliyordum. Ama sonunda, kusurlarım, bilgisizliklerim ve bağlılıklarım beni hep *Tersi ve Yüzü* ile açmaya başladığım ve sonradan tüm yazdıklarımda izleri görülen yola, örneğin kimi Cezayir sabahlarında hep aynı hafif sarhoşlukla yürüdüğüm bu eski yola getirdi.

Öyleyse, durum buysa, bu zayıf tanıklığı ortaya çıkarmaya bunca zaman neden yanaşmadım? Bir kez, gene yinelemem gerek, başkalarında ahlaksal ve dinsel dirençler olduğu gibi bende de sanatsal dirençler bulunduğundan. Özgür bir doğanın oğlu olarak bana oldukça yabancı olan yasaklama, "bu yapılmaz" düşüncesi, bir tutsak, katı bir sanat geleneğinin hayran tutsağı olduğumdan hep aklımdadır. Belki bir de içimdeki derin kargaşayla ilgili bu çekingenlik, bundan dolayı da yararlı kalıyor. İçimdeki kargaşayı, kimi içgüdülerin şiddetini, içine atılabileceğim amansız vazgeçişi bilirim. Sanat yapıtı, kurulmak için, her şeyden öncelikle ruhun bu karanlık güçlerini kullanmalıdır. Ama onlara belli bir yön vermeden, onları setlerle çevrelemeden değil, dalgaları elden geldiğince iyi yükselsin diye. Benim setlerim bugün bile fazla yüksek belki. Bazı bazı bu katılık bundan geliyor... Yalnız, olduğum ile söylediğim arasında denge kurulduğu gün, işte belki o gün, –yazmayı güç göze alabiliyorum–

düşlediğim yapıtı kurabilirim. Burada söylemek istediğim, bu yapıtın şu ya da bu biçimde *Tersi ve Yüzü*'ne benzeyeceği ve aşkın belirli bir biçiminden söz edeceğidir. Bu gençlik denemelerini şimdiye kadar kendime saklamamın ikinci nedeni anlaşılıyor şimdi. Bizim için en değerli olan gizleri beceriksizlik ve düzensizlik içinde, gereğinden de fazla açığa vururuz, fazla yapay bir kılık altında da ele veririz onları. Seslerini duyurtmaya hiç ara vermeden, onlara bir biçim vermeden ustalaşmayı, hemen hemen eşit dozlarda doğal ile sanat birleştirmesini bilmeyi, kısacası "olmayı" beklemek daha iyidir. Çünkü aynı zamanda her şeyi yapabilmek, olmaktır. Sanatta, ya her şey bir arada gelir, ya da hiçbir şey gelmez; alevsiz ışık yoktur. Stendhal bir gün "Ama benim ruhum alevlenmedi mi acı çeken bir ateştir," diye haykırmıştı. Bu noktada ona benzeyenler yalnız bu tutuşma içinde yaratmalıydı. Haykırış alevin tepesinden dimdik çıkar, sözcüklerini yaratır, onlar da kendisini yansıtırlar. Burada hepimizin, sanatçı olduklarından kuşku duyan, ama başka şey olmadıklarından kuşkuları bulunmayan sanatçıların, en sonunda yaşamaya razı olmak için, gün gün üstüne beklediğimiz şeyden söz ediyorum.

Öyleyse bu bekleyiş, belki de boşuna olan bekleyiş söz konusu olduğuna göre bugün bu yayımı kabul etmek neden? Bir kez, okurlar beni inandıran kanıtı buldukları için.[4] Sonra da, bir sanatçının yaşamında yerini saptaması, sonra burada tutunmak üzere kendi merkezine yaklaşması gerekecek bir zaman eninde sonunda gelir. Bugün benim durumum da bu işte, daha fazlasını söylememe gerek yok. Bir dil kurma, söylenleri yaşatma yolunda bunca çabaya karşın, bir gün *Tersi ve Yüzü*'nü yeniden yazmayı başaramazsam, hiçbir şey başaramamış olacağım, işte benim bulanık inancım. Ne olursa olsun, bunu başaracağımı düşlememe, bu yapıtın odağına bir ananın hayranlık verici sessizliğini, bir adamın da bu sessizliği dengeleyen bir adalet ya da aşkı yeniden bulma çabasını koyacağımı kurmama hiçbir şey engel değil. İşte, yaşamın düşünde gerçeklerini bulan, sonra yitiren adam, ölüm toprağı üzerinde, savaşlar, çığlıklar, adalet ve aşk çılgınlığı, kısacası acının içinden, ölümün bile mutlu bir sessizlik olduğu bu dingin yurda geri dönmek üzere. Sonra işte... Evet, hiçbir şey engel değil düşlememe, sürgün zamanında bile, öyle ya, hiç değilse bunu biliyorum, iyice biliyorum ki, bir insan yapıtı, üzerlerine yüreğin ilk olarak açıldığı, basit ve büyük iki üç imgeyi yeniden bulmak için sanatın dönemeçleri arasında bu uzun yürüyüşten başka bir şey değil. İşte belki de bu nedenle yirmi yıllık çalışmadan, verimden sonra, yapıtımın daha başlamadığı düşüncesiyle yaşamayı sürdürüyorum. Bu yeni basım nedeniyle, yazdığım bu ilk satırlara döner dönmez, her şeyden önce burada bunu belirtme isteğini duydum.

1. Jean Grenier. (Ç.N.)

2. Rubempré Balzac'ın; Julien Sorel ise Stendhal'in bir kahramanıdır. (Ç.N.)

3. Yani kibar tabakayla. (Ç.N.)

4. *Basit*: "Bu kitap nasıl olsa var, ama az sayıda, kitapçılarca pahalı satılıyor. Neden onu okuma hakkı yalnız zengin okurların olsun?" Gerçekten de, neden?

ALAY

İki yıl oluyor, yaşlı bir kadın tanımıştım. Bir hastalık geçiriyordu, bu hastalıktan öleceğini sanmıştı. Tüm sağ yanına inme inmişti. Yalnız bir yarısı bu dünyadaydı, öbür yarısı şimdiden yabancıydı kendine. Kımıl kımıl, geveze bir ihtiyarcıkken, sessizliğe, kımıltısızlığa gömmüşlerdi onu. Uzun günler boyunca yalnızdı, okuması yazması yoktu, pek bir duyarlığı da yoktu, tüm yaşamı Tanrı'ya yöneliyordu. İnanıyordu ona. Bunun kanıtı da bir tespihi, kurşundan bir İsa heykelciği, bir de mermer çamurundan bir çocuğu taşıyan bir Aziz Yusuf heykelciği bulunmasıydı. Hastalığının iyileşmez olduğundan kuşku duyuyordu, ama hiç de gerektiği gibi sevmediği Tanrı'ya güvenerek, kendisiyle ilgilensinler diye iyileşmez olduğunu söylüyordu.

O gün, biri kendisiyle ilgileniyordu. Genç bir adamdı bu. (Genç adam bunda bir gerçek payı bulunduğuna inanıyor, ayrıca bu kadının yakında öleceğini de biliyordu, bu çelişkiyi çözmek gibi bir kaygısı yoktu.) Yaşlı kadının derdine gerçek bir ilgi duymuştu. Kadın da iyice sezmişti bunu. Bu ilgi umulmadık bir şölendi hasta için. Acılarını coşkunlukla anlatıyordu: sıfırı tüketmişti artık, hem gençlere de yer açmak gerekirdi. Sıkılıyor muydu? Hiç kuşkusuz. Konuşmuyorlardı kendisiyle. Köşede kalmıştı, bir köpek gibi. Ölmek daha iyiydi. Öyle ya, birine yük olmaktansa, ölmeyi yeğ tutardı.

Sesi kavgacı olmuştu. Bir pazaryeri sesi, bir pazarlık sesiydi. Gene de bu genç adam anlıyordu. Ancak ölmektense başkalarına yük olmanın daha iyi olduğu düşüncesindeydi. Ancak bir tek şeyi kanıtlayabilirdi bu: şimdiye değin hiç kimseye yük olmadığını. Yaşlı kadına da, tespihi gördükten sonra, “Tanrı kalıyor size,” diyordu. Doğruydu. Ama bu konuda bile canını sıkıyorlardı. Uzun zaman duaya dalarsa, bakışı duvar kaplamasının bir nakışında silinirse, “İşte gene dua ediyor!” diyordu kızı. “Sana ne zararı var bunun?” diyordu

hasta. “Hiçbir zararı yok, ama sinirime dokunuyor.” İhtiyar da serzeniş yüklü, uzun bir bakışla kızına bakarak susuyordu.

Genç adam taş gibi yüreğine oturan, bilinmedik, uçsuz bucaksız bir acıyla dinliyordu tüm bunları. Yaşlı kadın gene konuşuyordu: “O da görecek yaşlanınca. Onun da gereksinimi olacak buna!”

Bu yaşlı kadının Tanrı’dan başka her şeyden sıyrıldığı, tümden bu son hastalığa bırakıldığı, zorunluluk sonucu erdemli olduğu, kendisine kalan şeyin aşka değer biricik varlık olduğuna kolayca inandığı, sonra, bir daha dönmemesiye, Tanrı’ya adanmış insanın düşkünlüğüne gömüldüğü seziliyordu. Ama yaşam umudu yeniden doğmayagörsün, insanoğlunun çıkarları karşısında Tanrı’ nın bir ağırlığı kalmıyordu.

Sofraya oturulmuştu. Genç adam akşam yemeğine çağrılmıştı. Yaşlı kadın yemek yemiyordu, akşamları yemekler ağır oluyordu çünkü. Köşesinde, kendini dinlemiş olanın arkasında kalmıştı. Gözetlendiğini sezinlediği için, genç adam rahat yiyemiyordu yemeğini. Bu arada, yemek bitmek üzereydi. Bu birlikteliği uzatmak için sinemaya gidilmesi kararlaştırıldı. Tam da eğlenceli bir film gösteriliyordu. Genç adam, arkasında var olmayı sürdüren varlığı hiç usuna getirmeden, düşüncesizce kabul etmişti.

Sofradakiler, sokağa çıkmadan önce gidip ellerini yıkamak için kalkmışlardı. Yaşlı kadının da gelmesi söz konusu değildi elbette. Kötürüm olmasa bile, bilgisizliği filmi anlamasını engellerdi. Sinemayı sevmediğini söylüyordu. Gerçekte anlamıyordu. Öte yandan, köşesindeydi, tespihinin tanelerine boş, ama büyük bir ilgi duyuyordu. Tümüyle ona güveniyordu. Sakladığı üç nesne, onun için, tanrısalın başladığı elle tutulur noktayı belirtiyordu. Tespihten, İsa ve Aziz Yusuf heykelciklerinden başlayarak, onların ardında, büyük ve derin bir karanlık açılıyor, o da tüm umudunu bu karanlığa bağlıyordu.

Herkes hazırdı. Kendisini öpmek ve iyi bir gece dilemek için yaşlı kadına yaklaşılıyordu. Şimdiden anlamıştı, tespihini var gücüyle sıkıyordu. Ama bu davranışın coşku kadar umutsuzluktan da kaynaklanabileceği iyice görülüyordu. Öpmüşlerdi kendisini. Yalnız genç adam kalmıştı. O da kadının elini sevgiyle sıkmıştı, şimdiden arkasını dönüyordu. Ama öteki, kendisiyle ilgilenmiş olanın gittiğini görüyordu. Yalnız kalmak istemiyordu. Yalnızlığının dehşetini, uzayan uykusuzluğu, Tanrı ile o umut kırıcı baş başalığı duyuyordu şimdiden.

Korkuyordu, yalnız insana güveniyordu artık, kendisine ilgi gösteren biricik varlığa bağlanarak elini bırakmıyor, sıkıyor, bu ısrarı doğrulamak için beceriksizce teşekkür ediyordu. Genç adamın rahatı kaçmıştı. Ötekiler, biraz çabuk olmasını söylemek için geriye dönüyorlardı şimdiden. Film dokuzda başlıyordu, gişede beklememek için biraz erken varmak daha iyi olurdu.

O, şimdiye dek karşılaştığı mutsuzlukların en korkuncu önünde duruyordu: sinemaya gitmek için bırakılan kötürüm bir yaşlı kadının mutsuzluğu. Gitmek, sıvışmak istiyordu, bilmek istemiyordu, elini çekmeye çalışıyordu. Bir saniye süresince, bu yaşlı kadına yabanıl bir kin duydu, onu şak diye tokatlamak geldi içinden.

En sonunda çekilip gidebildi, bu arada hasta, koltuğunda yarı yarıya doğrulmuş, dehşet içinde, dayanabileceği biricik kesinliğin silindiğini görüyordu. Kendisini koruyan hiçbir şey yoktu artık. Tümüyle ölümünün düşüncesine bırakılmıştı, kendisini ürpertenin ne olduğunu tam olarak bilmiyordu, ama yalnız kalmak istemediğini seziyordu. Tanrı insanları elinden alıp, kendisini yalnız bırakmaktan başka hiçbir işine yaramıyordu. İnsanları bırakmak istemiyordu. İşte bu nedenle ağlamaya başladı.

Ötekiler sokağa çıkmıştı bile. Yapışkan bir pişmanlık içini kemiriyordu genç adamın. Gözlerini aydınlık pencereye, sessiz evin iri ve ölü gözüne doğru kaldırdı. Göz kapandı. Yaşlı hastanın kızı genç adama “Yalnız oldu mu hep ışığı söndürür. Karanlıkta kalmayı sever,” dedi.

Bu yaşlı adam kabarıyor, kaşlarını çatıyor, işaret parmağını kurumlu kurumlu sallıyordu. Şöyle diyordu: “Babam bana gelecek cumartesiye kadar eğlenmem için beş frank haftalık verirdi. Ne demezsiniz, gene de bir yana birkaç kuruş ayırmanın yolunu bulurdum. Bir kez, nişanlımı görmeye gider, dört kilometre gidişte, dört kilometre de dönüşte, sekiz kilometre yol yürürdüm kırlarda. Bırakın canım, siz benim sözüme bakın, bugünün gençleri eğlenmesini bilmiyor.” Yuvarlak bir masanın çevresinde üç genç, bir de kendisi vardı. Zavallı serüvenlerini anlatıyordu: bönlüklerini çok yükseklere çıkarıyor, yorgunlukları utkular gibi kutsuyordu. Öyküsünde

sessizliklere hiç yer vermiyor, bırakılmadan önce her şeyi söylemek istediği için de yalnız dinleyicilerini etkileyeceğini sandığı yanlarını alıkoyuyordu geçmişinin. Biricik kusuruydu kendini dinletmek: bakışların alayını, üzerine yağdırılan alaylı kabalığı görmeye yanaşmıyordu. Kendisi deneyimi ağır çeken ve sayılan bir ata olduğunu sanırken, onlar için, zamanında her şeyin yolunda gittiği bilinen bir yaşlı adamdan başka bir şey değildi. Gençler deneyimin bir bozgun olduğunu, biraz bilgi edinmek için her şeyi yitirmek gerektiğini bilmezler. Kendisi acı çekmişti. Bu konuda hiçbir şey söylemiyordu. Mutlu görünmek daha iyidir. Hem sonra, bunda yanılıyorsa, onları mutsuzluklarıyla etkilemek istemekle daha ağır bir biçimde aldanırdı. Siz tüm varlığınızla yaşamla ilgilenirken, bir yaşlı adamın acılarının ne önemi vardır? Konuşuyor, konuşuyor, boğuk sesinin donukluğuna gömülüyordu hazla. Ama böyle süremezdi. Hazzı bir sonuca varmak gerektiğini söylüyordu, dinleyicilerinin dikkati de azalıyordu. Eğlendirici bile değildi artık; ihtiyardı. Ve gençler de her günün budalaca çalışmasına benzemeyen bilardoyu, iskambili severlerdi.

Öyküsünü daha çekici kılmak için çabalar harcadı, yalanlar söylediyse de çok geçmeden yalnız kaldı. Gençler saygıya maygıya kulak asmamış, gitmişlerdi. Gene yalnızdı. Dinlenmez olmak: insan yaşlandı mı korkunç olan budur. Onu sessizliğe ve yalnızlığa mahkûm ediyorlardı. Pek yakında öleceğini çıtlatıyorlardı ona. Ölümü yaklaşmış bir yaşlı adam da yararsızdır, hatta rahatsız edicidir, aldatıcıdır. Defolup gitsin. Yoksa, sussun: saygılı olmanın en küçük koşuludur bu. Oysa o, susamadığı, susunca yaşlı olduğunu düşünmeden edemediği için acı çekiyor. Gene de kalktı, çevresindeki tüm insanlara gülümseyerek gitti. Ama yalnızca ilgisiz ya da paylaşma hakkını taşımadığı bir neşeyle canlanmış yüzlerle karşılaştı. Bir adam gülüyordu: “Karı yaşlı olmasına yaşlı, ama en iyi çorbaların eski tencerelerde pişirildiğini de biliriz.” Bir başkası daha ciddiydi: “Biz zengin insanlar değiliz, ama iyi yeriz. Şu torunumu görüyor musun, babasından daha çok yer. Babasına yarım kilo ekmek yeter, onu bir kilodan aşağısı kurtarmaz! Sonra gelsin sucuk, gelsin peynir. Bazı bazı, bitirince, ‘Ih, ıh!’ yapar, sonra gene yer.” Yaşlı adam uzaklaştı. Ağır adımlarıyla, çalışkan bir eşeğin ufak adımlarıyla, insan dolu, uzun

kaldırımlar boyunca dolaştı. Rahatsız buluyordu kendini, gene de dönmek istemiyordu. Genellikle masayı ve petrol lambasını, içlerinde parmaklarının yerlerini kendiliklerinden buldukları tabakları yeniden görmeyi oldukça severdi. Sessiz akşam yemeğini, karşısında oturan, beyni boş, gözleri duruk ve ölü, lokmalarını uzun uzun çiğneyen kocakarıyı da severdi. Yemek getirilmiş ve soğumuş, kocakarı yatmış olacaktı, kaygılanmayacaktı da, öyle ya, beklenmedik gecikmelerini bilirdi. "Başında kavak yelleri esiyor gene," derdi ve her şey söylenmiş olurdu.

Adımlarının tatlı inadıyla gidiyordu şimdi. Yalnız ve yaşlıydı. Bir yaşamın sonunda, yaşlılık bulantılarla gelir. Her şey artık dinlenilmez olmakla son bulur. Yürüyor, bir sokağın köşesini dönüyor, ayağı sürçüyor, düşüyor neredeyse. Onu gördüm. Gülünç, ama elden ne gelir. Ne olursa olsun, sokağı seviyor, evinde, ateşten kocakarıyı göremez olduğu, odasında yalnız kaldığı o saatleri yaşamaktansa, sokağı yeğ tutuyor. O sıralarda bazı bazı kapı usulca açılır, bir an aralık kalır. Bir adam girer. Açık renk giyinmiştir. Yaşlı adamın karşısına oturur ve uzun dakikalar boyunca susar. Kımıltısızdır, az önce aralanan kapı gibi. Arada sırada, elini saçlarının üzerinde dolaştırır, usul usul içini çeker. O değişmez, kederden ağırlaşmış bakışla yaşlı adama uzun uzun baktıktan sonra, sessizce gider. Arkasından, kuru bir gürültü düşer mandaldan, yaşlı adam öylece kalakalır, dehşet içinde, karnında acı ve sızılı korkusu. Oysa sokakta yalnız değil, karşılaştıkları ne kadar az olursa olsun. Ateşi türküsünü söyler. Ufak adımları sıklaşır: yarın her şey değişecek, yarın. Birdenbire anlar ki yarın da böyle olacaktır, öbür gün de, tüm öteki günler de. Ve bu çaresiz buluş ezer onu. İşte böyle düşünce öldürür insanı. Bunlara katlanamadığı için öldürür insan kendini ya da, gençse, tümceler kurar.

Yaşlı, deli, sarhoş, belli mi olur. Sonu şanlı bir son olacak, hıçkırıklı, hayranlık verici. Güzel ölecek, yani acı çekerek. Bir avuntu olacak bu ona. Hem nereye gidebilir ki: bir daha düzelmemesiye yaşlanmış. İnsanlar her şeyi ilerideki yaşlılık üzerine kurarlar. Düzelmezlerle kuşatılmış bu yaşlılığa kendilerini savunmasız bırakan başıboşluğu vermek isterler. Küçük bir köşke çekilmek için ırgatbaşı olmak isterler. Ama bir kez yaşlılığa gömüldüler mi anlarlar bunun yanlış olduğunu. Korunmak için başka insanlara gereksinimleri vardır.

Ona gelince, yaşamına inanabilmesi için kendisini dinlemeleri gerekirdi. Şimdi, sokaklar daha karanlık, daha insansızdı. Sesler geliyordu hâlâ. Akşamın garip yatışması içinde, daha bir tantanalı oluyorlardı. Kenti çevreleyen tepelerin ardında, hâlâ günün parıltıları vardı. Ağaçlık tepelerin ardında, nereden gelmişti, bilinmez, kocaman bir duman belirdi. Ağır ağır yükseldi, bir akçam gibi kat kat oldu. Yaşlı adam gözlerini yumdu. Kentin homurtularını, gökyüzünün bön ve ilgisiz gülümsemesini alıp götüren yaşam karşısında, yalnız, yıkık, çıplaktı, ölüydü şimdiden.

Bu güzel madalyonun tersini de anlatmak gerekir mi? Kirli ve loş bir odada kocakarı sofrayı hazırlamıştır – akşam yemeği hazırdır, oturdu, saate baktı, biraz daha bekledi, sonra iştahla yemeye başladı. "Başında kavak yelleri esiyor gene," diye düşünüyordu koca karı. Her şey söylenmişti.

Beşi bir arada yaşıyordu: nine, küçük oğlu, büyük kızı, bir de büyük kızın iki çocuğu. Oğul neredeyse dilsizdi; kızın da bir sakatlığı vardı, güçlükle düşünürdü, iki çocuktan biri şimdiden bir sigorta şirketinde çalışıyordu, onun küçüğü de okuyordu. Yetmiş yaşında, nine hâlâ tüm bu topluluğu egemenliği altında tutmaktaydı. Yatağının üst yanında bir portresi vardı, bu portrede, beş yaş daha genç, boynu bir madalyonla kapanmış bir kara giysi içinde dimdik, kırışıksız, uçsuz bucaksız, açık renk ve soğuk gözleriyle, ancak yaşlandıkça el çektiği, bazı bazı sokakta yeniden bulmaya çalıştığı güzel ve soylu bir havası vardı.

Torunu hâlâ yüzünü kızartan bir anıyı bu açık renk gözlere borçluydu. Gözlerini sert sert üzerine dikerek "Kimi seviyorsun, anneni mi, nineni mi?" diye sormak için evde beklerdi yaşlı kadın. Kızı da orada oldu mu oyun kızışırdı. Çünkü, her iki durumda da, çocuk, yüreğinde bu her zaman susan anneye karşı bir aşk coşkusuyla "Ninemi," diye yanıt verirdi. Ya da konuklar bu yeğlemeye şaştılar mı annesi "Onu o büyüttü de ondan," derdi.

Bunun bir nedeni de yaşlı kadının sevgiyi hak gibi istenecek bir şey sanmasıydı. İyi aile anası bilincinden bir tür katılık, hoşgörüsüzlük çıkarırdı. Kocasını hiç aldatmamış ve ona dokuz çocuk vermişti. Onun ölümünden sonra, küçük ailesine tükenmez bir güçle bakmıştı. Kent

dışındaki çiftliklerinden ayrılmış, çoktandır oturmakta oldukları yoksul bir eski mahalleye düşmüşlerdi.

Bu kadının üstün nitelikleri de yok değildi kuşkusuz. Ama daha kesin yargılar çağında bulunan torunları için bir oyuncudan başka bir şey değildi. Eniştelerinden de bunun gibi anlamlı bir öykü dinlemişlerdi. Adam, kaynanasını görmeye gelince, pencerede boş boş oturduğunu görmüştü. Ama kadın elinde bir paçavrayla karşılamıştı onu, ev işleri pek az zaman bıraktığından, işini sürdüreceğinden dolayı özür dilemişti. Ne yalan söylemeli, her şeyde böyleydi. Bir aile tartışmasından sonra büyük bir kolaylıkla bayılıverirdi. Bir de bir karaciğer rahatsızlığından gelen, çetin kusmaları vardı. Bunu uygun bir biçimde yapmak için hiç çaba harcamazdı. Bir yere çekilip de kusmak şöyle dursun, mutfağın çöp tenekesine gürültüyle kusardı. Yüzü solgun, gözleri çabadan gözyaşlarıyla dolmuş bir durumda çocuklarının arasına döndüğü zaman, yatması için yalvarılacak olursa, hazırlayacağı yemekleri, evin yönetiminde tuttuğu yeri anımsatırdı: "Burada her şeyi yapan benim." Ya da "Ben ölünce haliniz ne olacak?"

Çocuklar kusmalarına, kendi deyimiyle 'nöbet'lerine, yakınmalarına aldırmamaya başladılar. Bir gün yatağa girdi ve hekim istedi. Gönlü hoş olsun diye bir hekim getirildi. Birinci gün, hekim basit bir rahatsızlıktan söz etti, ikinci gün de ağır bir sarılıktan. Ama iki çocuğun en küçüğü bunda yeni bir güldürüden, daha ince bir numaradan başka bir şey görmemekte inat ediyordu. Kaygılandığı yoktu. Fazlasıyla baskı yapmıştı bu kadın üzerinde, ilk görüşleri kötümser olamazdı. Açık görüşlülükte, sevmeyi yadsımada bir tür umutsuz cesaret vardır. Ama hastalık oyunu oynandı mı gerçekten duyulabilir bu: nine ölüme kadar götürdü öykünmeyi. Son gün, çocuklarının önünde, bağırsaklarındaki gazları çıkarıyordu. Torununa, yalın bir dille "Görüyor musun, küçük bir domuz gibi yelleniyorum," dedi. Bir saat sonra da öldü.

Torunu iyice seziyordu şimdi, hiçbir şey anlamamıştı bu işten. Önünde bu kadının oyunlarının sonuncusu ve en canavarcası oynandığı düşüncesini bir türlü atamıyordu içinden. Duyduğu acıyı anlamak için kendini yoklayınca da hiçbir şey bulamıyordu içinde. Yalnız cenaze günü gözyaşlarının genel patlayışı yüzünden, ağladı, ama içten olmamak ve ölünün karşısında yalan söylemek korkusu

içinde. Pırıl pırıl, güzel bir kış günüydü. Göğün mavisinde, pul pul sarıya batmış soğuk seziliyordu. Mezarlık kentin yukarısındaydı, güzel, saydam güneşin, ışıktan bir dudak gibi titreyen körfeze düştüğü görülebiliyordu.

Uzlaşmıyor mu bütün bunlar? Ne güzel gerçek ya! Sinemaya gitmek için bırakılan bir kadın, artık sözleri dinlenmeyen bir yaşlı adam, hiçbir işe yaramayan bir ölüm, sonra, öbür yanda, dünyanın tüm ışığı. Ne çıkar, insan her şeyi kabul ettikten sonra? Birbirine benzeyen, gene de farklı üç yazgı söz konusu. Ölüm herkesin başında, ama herkesin ölümü kendine göre. Olsun, güneş gene de ısıtıyor kemiklerimizi.

EVETLE HAYIR ARASINDA

Cennetlerin yalnızca yitirilmiş cennetler olduğu doğruysa, bugün içimden çıkmayan şu hoş ve insandışı şeyi nasıl adlandırmalıyım, bilmiyorum. Bir göçmen yurduna döner. Bense, anımsıyorum. Alay, katılık, her şey susuyor, işte yurduma dönmüştüm. Durmamacasına mutluluğu düşünmek istemiyorum. Böylesi çok daha basit, çok daha kolay. Öyle ya, unutuşun ta dibinden kendime doğru çektiğim bu saatlerden, arı bir coşkunluğun, sonsuzluğa asılmış bir dakikanın el değmemiş anısı kalmış her şeyden önce. Bende gerçek olan yalnızca bu, bense bunu hep iş işten geçtikten sonra anlıyorum. Bir el devinisinin gevşemesini, görünümde bir ağacın uyumunu severiz. Ve tüm bu aşkı yeniden yaratmak için, tek, ama yeterli bir ayrıntı vardır elimizde: fazlasıyla uzun zaman kapalı kalmış bir oda kokusu, yolda garip bir ayak sesi. Benim için de böyle. O zaman kendimi vererek seviyorsam, yalnız aşk bizi kendimize getirdiğine göre en sonunda kendi kendimdim.

Bu saatler geri dönüyor, ağır, durgun, sert, gene öylesine güçlü, öylesine duygulandırıcı, çünkü akşam şimdi, hüzünlü bir saat, ışıksız gökte de belirsiz bir arzuya benzer bir şey var. Yeniden bulunan her devinim bana beni gösteriyor. Bir gün bana “Yaşamak öylesine güç ki!” demişlerdi. Söylenişi de aklımda. Bir başka kez de biri “En kötü yanlış acı çektirtmektir,” diye mırıldanmıştı. Her şey bitti mi yaşam susuzluğu sönmüştür. Bu mudur mutluluk dedikleri? Bu anılar boyunca ilerlerken her şeye aynı sessiz giysiyi giydiririz, ölüm de renkleri soluk bir tuval gibi görünür. Kendi kendimize döneriz. Sıkıntımızı duyarız, böyle daha çok hoşlanırız kendimizden. Evet, mutluluk belki de budur, acımalı mutsuzluk duygumuzdur.

Bu akşam da böyle işte. Bu Mağrip kahvesinde, Arap kentinin ta bir ucunda, geçmiş bir mutluluğu değil, garip bir duyguyu anımsıyorum. Gece olmuş bile. Duvarlarda, kanarya sarısı aslanlar

beşer dallı palmiyeler arasında, yeşiller giymiş şeyhleri kovalıyorlar. Kahvenin bir köşesinde, bir asetilen lambası, oynak bir ışık saçmakta. Ama sarılı, yeşilli minelerle süslü bir küçük fırının dibindeki ocak veriyor asıl aydınlığı. Alev, odanın ortasını aydınlatıyor, yansımalarını yüzümde duyuyorum. Kapıyı ve körfezi karşıma almışım. Kahvenin sahibi bir köşeye çökmüş, dibinde bir nane yaprağıyla boş kalmış kadehine bakar gibi. Hiç kimse yok kahvede, kentin yukarıdan aşağıya doğru inen gürültüleri, daha ileride, körfezin üstünde ışıklar. Arabın güçlü güçlü soluk alışını duyuyorum, gözleri de yarı karanlıkta parlıyor. Denizin gürültüsü mü o uzaktaki? Dünya uzun bir uyum içinde bana doğru göğüs geçiriyor, ölmeyenin ilgisizliğini ve dinginliğini getiriyor bana. Kocaman, kırmızı yansımalar duvarlarda aslanları dalgalandırıyor. Hava serinleşiyor. Denizde bir vapur düdüğü. Fenerler dönmeye başlıyor: yeşil bir ışık, bir kırmızı, bir de ak. Ve hep dünyanın bu zorlu göğüs geçirişi. Bir tür gizli türkü doğuyor bu ilgisizlikten. İşte yurduma dönmüşüm. Yoksul bir mahallede yaşamış bir çocuğu düşünüyorum. O mahalle, o ev! Yalnız bir katı vardı, merdivenler de aydınlatılmazdı. Şimdi, uzun yıllardan sonra bile, böyle gece gece oraya dönebilirdi. Merdivende bir kez bile ayağı sürçmeden, var hızıyla çıkabileceğini biliyor. Bedenine bile havası, etkisi sinmişti bu evin. Bacakları basamakların yüksekliğinin tam ölçüsünü saklar. Eli, merdivenin korkuluğunun hiçbir zaman yenilenmemiş olan içgüdüsel dehşetini. Bu dehşet hamamböceklerinden ileri gelirdi.

Yaz akşamları, işçiler balkonda otururlar. Onun evinde, küçücük bir pencereden başka bir şey yoktur. Bu yüzden evin önüne iskemleler indirilir, akşamın tadı böyle çıkarılırdı. Sokak vardı, yanda dondurmacılar, karşıda kahveler ve kapıdan kapıya koşan çocukların gürültüsü. Ama, her şeyden önce, büyük incir ağaçları arasında, gök vardı. Yoksullukta bir yalnızlık vardır, ama her nesneye değerini veren bir yalnızlık. Zenginliğin belirli bir noktasında, gökyüzü de, yıldızlarla dolu gece de doğal varlıklar gibi görünür. Ama basamakların dibinde, gök tüm anlamını yeniden kazanır: paha biçilmez bir Tanrı armağanı. Yaz geceleri, içlerinde yıldızlar hışırdayan gizlemler! Çocuğun ardında, pis pis kokan bir koridor vardı, patlamış küçük iskemlesi de altında biraz çökerdi. Ama gözleri yukarıda, dudakları değe değe geceyi

içerdi. Bazı bazı bir tramvay geçerdi, kocaman, hızlı. Sonra bir sarhoş şarkı söylerdi, gene de bulandıramazdı sessizliği.

Çocuğun annesi de sessiz sessiz otururdu. Kimi durumlarda, bir soru sorarlardı kendisine: “Ne düşünüyorsun?” “Hiç,” diye yanıtlardı. Bu da doğruydu. Her şey ortada, öyleyse hiç. Yaşamı, çıkarları, çocukları burada, ortada, duyulamayacak kadar doğal bir varlıkla ortada olmakla yetinirlerdi. Sakat bir kadındı, güçlükle düşünürdü. Her şeyi bir alıngan hayvan onuruna kurban eden, sert, dediği dedik bir annesi vardı, kızının zayıf aklını uzun zaman egemenliği altında tutmuştu. Kızı evlenip kurtulmuş, kocası ölünce tıpış tıpış geri dönmüştü. Kocası, beylik bir deyimle, onur alanında ölmüştü. Uygun bir yerde, yaldızlı bir çerçeve içinde, savaş nişanıyla askerlik madalyası görülebilir. Hastane dul kadına gövdesinde bulunmuş bir küçük obüs parçasını da yollamış. Dul kadın da saklamış bunu. Çoktandır keder duymaz oldu artık. Kocasını unuttu, ama çocuklarının babasından hâlâ söz eder. Çocuklarını yetiştirmek için çalışır, parasını da annesine verir. Annesi bir kırbaçla yetiştirir çocukları. Fazla sert vurdu mu kızı “Başına vurma,” der. Öyle ya, çocuklarıdır bunlar onun, onları çok sever. Hiçbir zaman gözlerine çarpmamış, değişmez bir aşkla sever onları. Bazı bazı, oğlunun anımsadığı şu akşamlarda, ezip bitirici işinden (evlerde temizlik yapar) döndüğü zaman, evi boş bulur. Yaşlı kadın alışveriştedir, çocuklar daha okulda. Bir iskemleye yığılır, sonra, gözleri dumanlı, parkenin bir çizgisini şaşkın şaşkın kovalarken yitip gider. Çevresinde, gece yoğunlaşır, bu karanlıkta bu sessizliğin çaresiz bir sıkıntısı vardır. Çocuk bu sırada içeri girerse, bu omuzları kemikli, zayıf gölgeyi görür ve durur: korkar. Çok şeyler duymaya başlar. Kendi varlığının bile pek ayrımına varmamıştır. Ama bu hayvansı sessizlik önünde ağlamak zor gelir. Annesine acır, bu onu sevmek midir? Annesi hiç okşamamıştır onu, öyle ya, beceremez ki. Uzun dakikalar boyunca öyle durup annesine bakar. Yabancılığını duydukça acısının bilincine varır. Kadın işitmez onun geldiğini, sağırdır çünkü. Az sonra, yaşlı kadın dönecek, yaşam yeniden doğacaktır: petrol lambasının yuvarlak ışığı, muşamba, çığlıklar, kaba sözcükler. Ama şimdi, bir duruş zamanını belirtir bu sessizlik, ölçüsüz bir an belirtir. Bunu bulanık biçimde duyumsayınca, çocuk içindeki coşkuya bakarak

annesine aşk duyduğunu sanır. Duyması da gerekir ayrıca, ne de olsa annesidir.

Kadın hiçbir şey düşünmez. Dışarıda ışık, gürültüler; burada karanlık, bir de sessizlik. Çocuk büyüyecek, öğrenecek. Kendisini büyütüyorlar, acıdan esirgiyorlarmış gibi minnet isteyecekler. Annesinin hep böyle susmaları olacak. O acı içinde gelişecek. Adam olmak, önemli olan bu. Ninesi ölecek, sonra, annesi, kendisi.

Annesi yerinden sıçradı. Korktu. Ona böyle bakarken budalaca bir görünüşü var çocuğun. Gidip ödevlerini yapsın. Çocuk ödevlerini yaptı. Şimdi pis bir kahvede. Şimdi bir adam. Önemli olan da bu değil mi? Yok, inanmamalı buna, öyle ya, ödevlerini yapmak ve bir adam olmayı kabul etmek, yalnızca yaşlı olmaya götürür insanı.

Arap köşesinde, hep öyle çömelmiş, ayaklarını ellerinin arasında tutuyor. Taraçalardan kavrulmuş kahve kokusu yükseliyor, genç seslerle canlanmış gevezeliklerle birlikte. Bir römorkörden kalın ve hoş bir ses gelmekte hâlâ. Dünya her gün olduğu gibi burada bitiyor, tüm o ölçüsüz sıkıntılarından hiçbir şey kalmamış şimdi, şu barış umudundan başka. Bu garip ananın ilgisizliği! Yalnız bu dünyanın uçsuz bucaksız sessizliği var onunla karşılaştırabileceğim. Bir akşam, oğlunu –büyümüştü artık– yanına çağırmışlardı. Bir korku beyninde tehlikeli bir sarsıntı yapmıştı. Gününü bitirince balkona oturmak alışkanlığındaydı. Bir iskemle alır, ağzını balkonun soğuk ve tuzlu demirine dayardı. İnsanların geçişini izlerdi. Arkasında, gece yavaş yavaş kümelenirdi. Önünde, dükkânlar birdenbire aydınlanıverirlerdi. Sokaklar kalabalıkla, ışıklarla kabarırdı. Amaçsız bir izleme içinde kendini unuturdu burada. Sözü geçen akşam, arkasından bir adam çıkagelmiş, onu sürüklemiş, çok kaba davranmış, gürültü duyunca da kaçmıştı. O hiçbir şey görmemişti, bayılmıştı sonra. Oğlu geldiği zaman yatıyordu. Oğlu, hekimin sözü üzerine geceyi yanında geçirmeye karar verdi. Yatağa, onun yanına, onun çarşaflarının üstüne uzandı. Mevsim yazdı. Fazlasıyla sıcak odada yeni yaşanmış olayın korkusu sürükleniyordu. Adımlar hışırdıyor, kapılar gıcırdıyordu. Ağır havada, hastayı serinletmek için kullanılan sirkenin kokusu uçuyordu. Kadın çabalıyor, inliyor, bazı bazı birden sıçrıyordu. O zaman oğlunu kısa uyuklamalardan sıyırıyor, oğlu, ter içinde, telaş içinde, fırlayıveriyordu uykudan – sonra, üzerinde üç kez yinelenen gece

lambasının alevinin oynadığı saatine baktıktan sonra, ağır bir biçimde yeniden gömülüyordu uykuya. O gece ne kadar yalnız olduklarını sonradan duydu. Herkese karşı yalnız. İkisinin de ciğerlerine ateşi çektikleri saatte, “ötekiler” uyuyorlardı. Bu eski evde, her şey oyuk gibi görünüyordu o sırada. Gece yarısı tramvayları uzaklaşırken, bize insanlardan gelen tüm umudu, kentin gürültülerinin verdiği tüm kesinlikleri kurutuyorlardı. Ev hâlâ geçişleriyle çınlıyor, yavaş yavaş her şey sönüyordu. Büyük bir sessizlik bahçesinden başka hiçbir şey kalmamıştı artık, içinde hastanın korkak iniltileri büyüyordu bazı bazı. O hiç böyle her şeyden kopmuş bulmamıştı kendini. Dünya erimişti, yaşamın her gün yeniden başladığı yanılsaması da erimişti onunla birlikte. Öğrenimler, hırslar, lokanta seçmeler, gözde renkler, hiçbir şey, hiçbir şey yoktu artık. Hastalıktan, içine gömüldüğünü duyduğu ölümden başka hiçbir şey... Gene de, dünyanın çöktüğü saatte, o yaşıyordu. Hatta en sonunda uyumuştu da. Ama ikili bir yalnızlığın umut kırıcı ve içli görüntüsünü de birlikte götürmüştü. Daha sonra, çok sonra, ter ve sirke karışımı bu kokuyu, kendisini anasına bağlayan bağları duyumsadığı bu dakikayı anımsayacaktı. Yüreğinin uçsuz bucaksız acıma duygusuydu sanki, çevresine yayılmış, bedensel olmuştu, aldatmacaya düşmek kaygısı duymadan, yazgısı insanı içlendiren yoksul bir yaşlı kadının rolünü oynuyordu.

Şimdi ocakta ateş küllerle örtülüyor. Hep toprağın o değişmez iç çekişi. Bir darbukanın düzenli şarkısı duyuluyor. Güleç bir kadın sesi çınlıyor üzerinde. Körfezde ışıklar ilerliyor – mendireğe dönen balıkçı kayıkları olmalı. Yerimden gördüğüm gökyüzü üçgeni günün bulutlarından sıyrıldı. Yıldıza batmış, duru bir soluk altında titriyor, çevremde de gecenin yumuşak kanatları çırpınıyor ağır ağır. İçinde kendi kendim olmaktan çıktığım bu gece nereye kadar gidecek? Basitlik sözcüğünün tehlikeli bir niteliği var. Ve ben bu gece yaşamın belirli bir saydamlığı karşısında artık hiçbir şeyin önemi kalmadığı için ölmek istenebilmesini anlıyorum. Bir insan acı çeker, mutsuzluk üstüne mutsuzluğa uğrar. Katlanır bunlara, yazgısını benimser, iyice yerleşir içine. Saygı görür. Sonra, bir akşam, hiç: bir zamanlar çok sevdiği bir dostuna rastlar. Dostu biraz dalgın konuşur onunla. Evine dönünce, adam kendini öldürür. Sonra gizli dertlerden, bilinmeyen dramdan söz edilir. Hayır. İlle de bir neden gerekirse, dostu kendisiyle

dalgın konuştuğu için öldürmüştür adam kendini. Böyle işte, dünyanın derin anlamını duyar gibi olduğum her seferde, onun basitliği şaşırttı hep beni. Annem, bu gece ve garip ilgisizliği. Başka bir kez, kent dışında bir evde oturuyordum, bir köpek, bir çift kedi ve üç kara yavrusuyla yalnızdım. Dişi kedi yavrularını besleyemiyordu. Yavrular birer birer ölüyordu. Odalarını pislikle dolduruyorlardı. Her akşam dönünce, birini iyiden iyiye katılaşmış, ağzının uçları dışarı kıvrılmış buluyordum. Bir akşam sonuncuyu buldum, anası yarı yarıya yemişti onu. Şimdiden kokuyordu. Ölü kokusu sidik kokusuna karışıyordu. O zaman tüm bu düşkünlüğün ortasına oturdum, ellerim pisliğin içinde, bu çürüme kokusunu içime çeke çeke, uzun zaman, bir köşede kımıltısız duran kedinin yeşil gözlerinde parlayan bunak aleve baktım. Evet. Bu akşam da böyle. Yokluğun belirli bir noktasında, hiçbir şey hiçbir şeye götürmez olur, ne umut, ne umutsuzluk köklü görünür, tüm yaşam tek bir imgede özetlenir. Ama ne diye durmalı bunun üzerinde? Basit, evet, her şey basit, deniz fenerlerinin bir yeşil, bir kırmızı, bir ak ışıklarında, gecenin serinliğinde, kentin ve çöplüğün bana kadar gelen kokularında, her şey basit. Bu gece, bana doğru gelen şey, bir çocukluğun görüntüsüyse, ondan alabileceğim aşk ve yoksulluk dersine nasıl kucak açmam? Bu saat evetle hayır arasında bir aralık, bir duraklama gibi olduğuna göre, yaşama umudunu ya da yaşama tiksintisini başka saatlere bırakıyorum. Evet, yitirilmiş cennetlerin saydamlığını ve basitliğini toplamalı yalnız: bir imgede toplamalı. Geçenlerde bir oğul, eski bir mahallede bir eve, annesini görmeye böyle gitti işte. Karşı karşıya oturdular, sessizlik içinde. Ama bakışları karşılaşıyor:

"E, anne."

"E, işte."

"Sıkılıyor musun? Çok konuşmuyor muyum?"

"Hiçbir zaman çok konuşmazdın ki."

Dudaksız, güzel bir gülümseme eriyor yüzünde. Doğru, hiç konuşmamıştır onunla. Ama ne gereği var aslında? Susunca, durum aydınlanır. O onun oğludur, o da onun annesi. Annesi ona "Biliyorsun," diyebilir.

Annesi sedirin dibine oturmuş, ayakları birleşmiş, elleri de dizlerinin üzerinde birleşmiş. O iskemlesinin üzerinde, pek bakmıyor

annesine, durmadan sigara içiyor. Bir sessizlik.

"Bu kadar içmesen iyi olur."

"Doğru."

Mahallenin tüm kokusu geliyor pencereden. Komşu kahvenin akordeonu, akşam sıklaşan gidiş-geliş, ufak ekmekler içinde yenilen şişkebaplarının kokusu, sokakta ağlayan bir çocuk. Anne kalkıp bir örgü alıyor eline. Parmakları uyuşuk, mafsal iltihabından biçimleri bozulmuş. Hızlı öremiyor, aynı ilmeğe üç kez baştan başlıyor ya da tüm bir sırayı boğuk bir hışırtıyla söküyor.

"Ufak bir hırka bu ördüğüm. Ak bir yakayla giyeceğim. Bir bu, bir de kara mantom, bu mevsim kılığı düzdüm demektir."

Işığı yakmak için kalktı.

"Erkenden karanlık basıyor artık."

Doğru. Yaz değildi artık, güz de değildi. Durgun gökte, kırlangıçlar hâlâ bağırıyorlardı.

"Yakında gene gelecek misin?"

"Ama daha gitmedim ki. Neden açıyorsun bunun sözünü?"

"Söz olsun diye söyledim."

Bir tramvay geçiyor. Bir otomobil.

"Gerçekten babama benziyor muyum?"

"Ya, tam babanın burnundan düşmüşsün. Elbette, onu tanımadın. Öldüğü zaman altı aylıktın. Ama küçük bir bıyığın olsaydı!"

Pek de canı istediği için söz etmedi babasından. Ne bir anısı var, ne coşkunluğu. Başka birçokları gibi bir adamdı kuşkusuz. Öte yandan, pek coşkulu gitmişti. Marne'da, kafatası parçalanmıştı. Bir hafta boyunca gözleri görmemiş, can çekişmişti: bucağının ölüler anıtında adı vardır.

"Aslına bakarsan, böylesi daha iyi oldu," diyor kadın. "Ya kör dönecekti, ya deli. O zaman, zavallıcık..."

"Doğru."

Hep böylesinin daha iyi olduğu kesinliği, dünyanın tüm anlamsız basitliğinin bu odaya sığındığı duygusu değil de ne tutuyor onu bu odada?

"Gene geleceksin, değil mi," diyor kadın. "Biliyorum, işin var, ama arada sırada..."

Ama bu saatte neredeyim ben? Ve bu ıssız kahveyle geçmişin bu odasını nasıl ayırmalı birbirinden. Yaşıyor muyum, yoksa anımsıyor muyum, bilmiyorum artık. Deniz fenerlerinin ışıkları hep yanıyor. Önüme dikilen Arap da kahveyi kapayacağını söylüyor. Çıkmalı. Öylesine tehlikeli olan bu yokuşu inmek istemiyorum artık. Körfeze ve ışıklarına son bir kez daha baktığım gerçek, o zaman bana doğru yükselen şey daha güzel günlerin umudu değil, her şey ve kendim karşısında durgun ve ilkel bir ilgisizlik olduğu da gerçek. Ama bu fazlasıyla yumuşak, fazlasıyla kolay eğriyi kırmak gerekir. Açık görüşlülüğe gereksinimim var. Evet, her şey basit. İnsanlar karıştırıyor işleri. Masal anlatmasınlar bize. Ölüm mahkûmu için “Topluma borcunu ödeyecek,” demesinler, “Kafası kesilecek,” desinler. Hiç önemli değilmiş gibi görünüyor. Ama ufak bir ayrım var arada. Hem sonra, yazgılarının gözünün içine bakmayı yeğ tutan insanlar da vardır.

RUHTA ÖLÜM

Prag'a akşamın altısında geldim. Eşyalarımı hemen emanetçiye götürdüm. Bir otel aramak için iki saatim vardı daha. Kollarım iki valizimin ağırlığından kurtulduğu için tuhaf bir özgürlük duygusuyla kabardığımı duyuyordum. Gardan çıktım, bahçeler boyunca yürüdüm, birdenbire, bu saatte kalabalıkla kaynayan Wenceslas aaddesinin ortasında buldum kendimi. Çevremde, o güne kadar yaşamış, ama yaşamlarından bana hiçbir şey ulaşmamış bir milyon insan. Yaşıyorlardı. Bildik ülkeden milyonlarca kilometre uzaktaydım. Dillerini anlamıyordum. Hepsi de hızlı yürüyordu. Beni geçince, hepsi de kopuyordu benden. Nerede bulunduğumu bilemez oldum.

Param azdı. Altı gün geçinebilecek kadar bir şey. Ama, bu sürenin sonunda, gelip bulacaklardı beni. Ancak bu konuda da bir kaygı düştü içime. Bu nedenle, ucuz bir otel aramaya başladım. Yeni kentteydim, gözlerime görünen her şey ışıklarla, gülüşlerle, kadınlarla parlıyordu. Daha hızlı yürüdüm. Aceleci gidişimde bir şeyler bir kaçışı andırıyordu şimdiden. Sekize doğru, yorgun argın, eski kente geldim. Burada, görünüşü alçakgönüllü, girişi küçük bir otel beni çekti. Giriyorum. Fişimi doldurup anahtarımı alıyorum. Odam 34 numara, üçüncü katta. Kapıyı açınca pek lüks bir odada buluyorum kendimi. Fiyat levhasını arıyorum: düşündüğümün iki katı. Para sorunu çetrefilleşiyor. Ancak yoksulca yaşayabilirim bu büyük kentte. Az önce bulanık olan kaygı belirginleşiyor. Huzurum kaçmış. Bir oyukluk, bir boşluk duyuyorum kendimde. Gene de bir anlık bir açık görüşlülük: haklı ya da haksız olarak, para sorunlarına karşı sonsuz bir ilgisizlik gösterdiğimi söylemişlerdir. Bu saçma kuşkunun işi ne burada? Ama, şimdiden, düşünce yolunu tutmuş bile. Bir şeyler yemek, gene yürümek ve ucuz lokantayı aramak gerek. Her yemeğimde on kurondan fazla harcamamalıyım. Gördüğüm tüm lokantalar içinde, en ucuzu, aynı zamanda insanı en az çekeni. Gelip gelip geçiyorum.

İçeridekiler davranışımdan kuşkulanmaya başlıyorlar en sonunda: girmek gerek. Özentili fresklerle süslü, oldukça loş bir yer burası. Müşteriler oldukça karışık. Birkaç sokak kadını bir köşede sigara tüttürüyor, ciddi ciddi de konuşuyorlar. Adamlar yemek yiyor, çokları yaşsız ve renksiz. Garson, kirli smokinli bir insan azmanı, kocaman, anlatımsız başıyla bana doğru ilerliyor. Benim için anlaşılmaz olan listenin üzerinden bir yemeği gelişigüzel işaret ediyorum çabucak. Ama bu bir açıklama gerektiriyor anlaşılan. Garson Çekçe soru soruyor bana. Ben de yarım yamalak Almancamla karşılık veriyorum. Almanca bilmiyor. Sinirleniyorum. O, kadınlardan birini çağırıyor, kadın da beylik bir pozla, sol eli kalçasında, sağ elinde sigara, dudaklarında ıslak bir gülümsemeyle ilerliyor. Masama oturuyor, kendi Almancam kadar kötü bulduğum bir Almancayla soru soruyor bana. Her şey aydınlanıyor. Garson bana günün yemeğini övmek istiyormuş. Pek kulak astığım yok nasıl olsa, günün yemeğini kabul ediyorum. Kadın benimle konuşuyor, ama anlamıyorum artık. Elbette, anlarmış havamla evet diyorum. Ama burada değilim. Her şey sinirime dokunuyor, bir zayıflık, bir gevşeklik çökmüş üzerime, karnım da aç değil. İçimde hep o sızılı batma var, karnımda bir sıkışıklık. Yarım duble ikram ediyorum, nasıl davranmak gerektiğini bilirim çünkü. Günün yemeği geliyor, yiyorum: etle irmik karışımı bir yemek, akıl almaz derecede kimyon katmışlar içine, mide bulandırıcı bir şey olmuş. Ama ben başka şey düşünüyorum, hiçbir şey düşünmüyorum daha doğrusu, gözlerim karşımdaki kadının yağlı ve güleç dudaklarına dikili. Davet mi ediyorum sanıyor? Şimdiden yanımda, sokuldukça sokuluyor. Kendiliğinden bir devinimim durduruyor onu. (Çirkin. Sık sık düşündüm: bu kadın güzel olsaydı, bundan sonra olacaklardan kurtulacaktım.) Burada, bu gülmeye hazır insanlar arasında hastalanmaktan korkuyordum. Otel odamda, parasız, isteksiz, kendi kendime ve zavallı düşüncelerime indirgenmiş bir durumda yalnız kalmaktan daha da çok korkuyordum. Bugün bile, huzursuzlukla sorarım kendi kendime: o sıradaki hantal ve ödlek yaratık nasıl doğabilmişti benden? Gittim. Eski kentte yürüdüm, ama kendimle daha fazla karşı karşıya kalamayacaktım, otelime kadar koştum, yattım, uykuyu bekledim, o da hemencecik geliverdi nerdeyse.

Sıkılmadığım bir ülke bana hiçbir şey öğretmeyen bir ülkedir. Böyle tümcelerle kendimi güçlendirmeye çalışıyordum. Ama bundan sonraki günleri nasıl anlatmalı? Lokantama döndüm. Sabah akşam, midemi bulandıran o berbat, kimyonlu yiyeceği sineye çektim. Bu yüzden, içimde sürekli bir kusma isteğiyle dolaştım bütün gün. Ama beslenmek gerektiğini bildiğimden, bu isteğime boyun eğmedim. Öte yandan, yeni bir lokanta denemek için çekeceklerimin karşısında bu neydi ki? Burada "biliniyordum" hiç değilse. Konuşmuyorlarsa da gülümsüyorlardı burada bana. Öte yandan, bunalım gittikçe ağır basmaya başlıyordu. Beynimdeki bu ince batma fazla çekiyordu dikkatimi. Günlerimi düzenlemeye, içlerine dayanak noktaları serpiştirmeye karar verdim. Elden geldiğince uzun zaman yatakta kalıyordum, günlerim de o derecede kısalmış oluyordu. Yıkanıp tıraş oluyor, kenti yöntemli olarak inceliyordum. Bir yurt bulmaya çalışarak görkemli barok kiliselerde dalıp gidiyordum, ama kendi kendimle bu aldatıcı baş başalıktan daha umutsuz, daha boş çıkıyordum. Kaynayarak dalgalanan barajlarla kesilmiş Vltava boyunca dolaşıyordum. Issız, sessiz, uçsuz bucaksız Hradschin mahallesinde sonu gelmez saatler geçiriyordum. Katedralinin ve saraylarının gölgesinde, güneşin batmaya yüz tuttuğu saatte, sokakları yalnız adımlarım çınlatıyordu. Bunu fark ettim mi korku gene yakama yapışıyordu. Akşam yemeğini erkenden yiyor, sekiz buçukta yatıyordum. Güneş beni benden koparıyordu. Kiliselerde, saraylarda, müzelerde, tüm sanat yapıtlarında bunalımımı yumuşatmaya çalışıyordum. Beylik numara: başkaldırımı hüzne indirgemek istiyordum. Ama boşuna. Dışarıya çıkar çıkmaz, bir yabancıydım. Gene de bir kez, kentin bir ucunda barok bir manastırda, havanın tatlılığı, ağır ağır, hüzünle çalan çanlar, emektar kuleden ayrılan güvercin salkımları, bir de otların ve hiçliğin kokusunu andıran bir şeyler, gözyaşlarıyla dolu bir sessizlik yarattı içimde, beni kurtuluşun eşiğine kadar getiren bir sessizlik. Akşam dönünce, aşağıdaki satırları bir solukta yazıverdim, olduğu gibi geçiriyorum onları buraya, çünkü tumturaklılığında bile o zaman duyduğum şeyin karışıklığını buluyorum: "Ve bundan başka ne yarar sağlamak isteyebiliriz ki yolculuktan? İşte takıp takıştırdığım her şeyi atmışım üzerimden. Yazıtlarını okumasını bilmediğim kent, bildik, alışılmış hiçbir şeyin

takılmadığı garip harfler, ne konuşulacak bir dost, ne sıkıntımı giderecek bir eğlence. İyice biliyorum: hiçbir şey beni yabancı bir kentin gürültüleri gelen bu odadan çıkarıp bir yuvanın ya da sevilen bir yerin daha güzel ışığına götürmeyecek. Seslensem, bağırsam mı? Yabancı yüzlerdir belirecek olan. Kiliseler, altınlar ve buhur, hepsi de, hepsi de, her nesnenin değerini iç sıkıntımın verdiği günlük bir yaşama atıyor beni. Ve işte alışkanlıkların perdesi, devinimlerin ve sözlerin yüreği uyuşturan, rahat örgüsü, ağır ağır açılıyor, kaygının solgun yüzünü gösteriyor en sonunda. İnsan kendi kendisiyle karşı karşıyadır artık: hadi mutlu olsun da görelim! Gene de yolculuk bu yanıyla aydınlatır insanı. İnsanla nesneler arasında büyük bir uyumsuzluk doğar. Direnci azalmış olan bu yüreğe, dünyanın müziği daha kolay girer. Kısacası, bu büyük yoklukta, en ufak bir yalnız ağaç görüntülerin en tatlısı, en çabuk silineni olur. Sanat yapıtları ve kadın gülümsemeleri, topraklarına dikilmiş insan soyları ve yüzyılların özetlendiği anıtlar, yolculuğun oluşturduğu içlendirici ve duyarlı bir görünümdür. Sonra gün sonunda, bir kez daha, içimde ruh açlığı gibi bir şeyin oyulduğu bu otel odası." Ama tüm bunların uyumak için uydurduğum masallar olduğunu söylememe gerek var mı? Şimdi söyleyebilirim, Prag'dan bende kalan şey, ayaküstü yenilmek üzere her sokak köşesinde satılan, ben eşikten geçer geçmez o ekşi ve keskin kokusu iç sıkıntımı uyandırıp beslemeye başlayan bir sirkeli hıyar kokusu. Bir bu, bir de bir akordeon havası. Pencerelerimin altında, tek kollu bir kör, çalgısının üzerine oturup onu bir kıçıyla tutar, sağlam eliyle de çalardı. Hep aynı çocuksu ve tatlı hava sabah beni uyandırır, birdenbire beni içinde çırpındığım dekorsuz gerçeğe yerleştirirdi.

Bir de Vltava'nın kıyılarında birdenbire duruverdiğimi, benliğimin ta içine yansıyan kokuya ya da bu havaya kapılarak alçak sesle "Ne demek bu? Ne demek bu?" diye söylendiğimi anımsıyorum. Ama daha son noktaya gelmemiştim kuşkusuz. Dördüncü gün, sabah saat ona doğru çıkmaya hazırlanıyordum. Bir önceki gün bulamadığım bir Yahudi mezarlığını görmek istiyordum. Bir komşu odanın kapısı vuruldu. Bir anlık bir sessizlikten sonra yeniden vuruldu kapı. Bu kez uzun uzun. Ama boşuna vuruluyordu anlaşılan. Ağır adımlarla biri merdivenden aşağı indi. Kafam bomboştu, dikkat bile etmeden, bir aydır kullanmakta olduğum bir tıraş kreminin tanıtımını okuyarak

biraz zaman geçirdim. Hava ağırdı. Eski Prag'ın kuleleri ve kubbeleri üzerine bakır rengi bir aydınlık iniyordu kapalı gökten. Gazete satıcıları her sabahki gibi Narodni Politika diye bağırıyorlardı. Üzerime çöken uyuşukluktan güçlükle sıyrıldım. Ama çıkacağım sırada, bizim katın garsonuyla karşılaştım, elinde anahtarlar vardı. Durdum. Yeniden çaldı kapıyı, uzun uzun. Açmaya çalıştı. Olmadı. Kapı içeriden sürgülenmiş olmalıydı. Yeni vuruşlar. Boş bir ses veriyordu oda, bu da öylesine hüzün vericiydi ki soluğum kesildi, yürüyüp gittim, hiçbir şey sormak gelmedi içimden. Ama Prag sokaklarında sızılı bir önsezi yakamı bırakmıyordu. Kat garsonunun bön suratını, garip bir biçimde kıvrılmış boyalı pabuçlarını, ceketinde bir düğmenin eksikliğini nasıl unutabilirim? En sonunda yemek yedim, ama gittikçe artan bir tiksintiyle. Saat ikiye doğru, otele döndüm.

Holde, otelin çalışanları fısıldaşıyorlardı. Beklediğimle daha çabuk karşılaşmak için katları hızla çıktım. Öyleydi. Odanın kapısı yarı açıktı, bu yüzden ancak maviye boyanmış bir büyük duvar görünüyordu. Ama yukarıda sözünü ettiğim donuk ışık bu perdeye yatağın üzerine uzanmış bir ölünün gölgesiyle cesedin önünde nöbet tutan bir polisin gölgesini yansıtmaktaydı. İki gölge bir dik açı yaparak kesişiyordu. Bu ışık altüst etti beni. Gerçek bir ışıktı, gerçek bir yaşam ışığı, yaşamın öğle sonunun ışığıydı, insanın yaşamakta olduğunu anlamasını sağlayan bir ışıktı. O ölmüştü. Odasında yalnız. Bunun bir intihar olmadığını biliyordum. Çabucak odama döndüm, yatağıma attım kendimi. Birçok insan gibi bir insan, gölgeye bakılırsa ufak ve şişman. Ve otelde yaşam sürmüştü, garson onun kapısını çalmayı düşününceye değin. Adam hiçbir şeyden kuşkulanmadan gelmişti buraya ve yalnız ölmüştü. Ben, o sırada, tıraş kreminin tanıtımını okuyordum. Tüm öğle sonunu kolay kolay anlatamayacağım bir durum içinde geçirdim. Kafam boş, yüreğim görülmedik bir biçimde daralmış bir durumda, uzanmıştım. Tırnaklarımı kesiyordum. Parkenin çizgilerini sayıyordum. "Bine kadar sayabilirsem..." Ellide ya da altmışta, çözülüş başlıyordu. Daha öteye gidemiyordum. Dışarının gürültülerinin hiçbirini işitmiyordum. Ama bir kez, koridorda, kısık bir ses, bir kadın sesi: "Öyle iyiydi ki," diyordu Almanca. O zaman kentimi, Akdeniz kıyısını, yeşil ışık içinde çok hoş, genç ve güzel kadınlarla dolu, çok sevdiğim yaz gecelerini düşündüm umutsuzca.

Günlerden beri tek sözcük çıkmamıştı ağzımdan, tutulmuş haykırışlarla, ayaklanmalarla patlıyordu yüreğim. Bana kucağını açan biri olsaydı, çocuklar gibi ağlayabilirdim. Akşama doğru, yorgunluktan bitmiş bir durumda, kapının sürgüsüne bakıyordum çılgın gibi, kafam bomboştu, akordeonla çalınan bir halk havasını yineleyip duruyordum. Bu sırada, daha öteye gidemezdim. Ne ülke, ne kent, ne oda, ne ad vardı artık, çılgınlık mı, yoksa utku mu, alçalış mı, yoksa esin mi, en sonunda bilecek mi, yoksa tükenecek miydim? Kapı vuruldu, dostlarım içeriye girdiler. Çok yıpranmış olsam bile kurtulmuştum. “Sizi gördüğüme sevindim,” dediğimi sanıyorum. Ama hiç kuşkum yok ki, açılmalarım orada kesildi ve ben onlar için bıraktıkları adam olarak kaldım.

Prag’dan kısa bir süre sonra ayrıldım. Sonradan gördüklerimle de ilgilendim elbet. Bautzen’in küçük, gotik mezarlığında ıtır çiçeklerinin gözler kamaştıran kırmızısı ve mavi sabah dikkatimi çekebiliyordu. Silezya’nın o uzun, taş yürekli ve nankör ovalarından söz edebilirdim. Gün doğarken geçtim o ovalardan. Sisli ve kirli sabahta, yapışkan toprakların üzerinden ağır ağır bir kuş sürüsü geçmekteydi. Yumuşak ve ağırbaşlı Moravya’yı, uzak noktalarının duruluğunu, ekşi meyveli erik ağaçlarıyla çevrili yollarını da sevdim. Ama dipsiz bir yer yarığına gereğinden fazla bakmışların sersemliği kaldı hep içimde. Viyana’ya geldim, bir hafta sonra oradan da ayrıldım, hep kendi kendimin tutsağı durumundaydım.

Gene de beni Viyana’dan Venedik’e getiren trende bir şey bekliyordum. Hastalığı boyunca etsuyuyla beslenip de yiyeceği ilk ekmek kabuğunun nasıl olacağını düşünen, iyileşmeye yüz tutmuş bir hasta gibiydim. Bir ışık doğuyordu. Şimdi biliyorum bunun ne olduğunu: mutluluğa hazırdım. Vicenza’nın yakınlarında bir tepede yaşadığım altı günden söz edeceğim yalnız. Hâlâ oradayım, daha doğrusu, bazı bazı orada bulurum kendimi, bir biberiye kokusu içinde sık sık her şey geri gelir.

İtalya’ya giriyorum. Gönlüme göre yaratılmış toprak! Yaklaşmasının belirtilerini birer birer tanıyorum. Kiremitleri pul pul ilk evler, duvarları kaplamış, göztaşından mavileşmiş ilk asmalar. Avlulara asılmış ilk çamaşırlar, nesnelerin karışıklığı, insanların

çapaçulluğu. Sonra ilk selvi (öylesine ince, gene de öylesine dik), ilk zeytin ağacı, tozlu incir ağacı. İtalya'nın küçük kentlerinin bol gölgeli olanları, güvercinlerin bir sığınak aradıkları öğle saatleri, ağırlık ve tembellik, ruh bunlarda başkaldırılarını yıpratır. Tutku gözyaşlarına doğru yol alır yavaş yavaş. Sonra da, işte Vicenza. Burada, günün tavuk bağırışlarıyla kabarmış uyanışından, ağustosböceklerinin türküsüyle uzun uzun ayarlanmış, selvilerin ardında ipeksi, yumuşak, tatlımsı, eşsiz akşama dek kendi çevrelerinde döner günler. Bana eşlik eden bu iç sessizlik, günü bu başka güne götüren ağır koşudan doğuyor. Eskiçağ eşyalarıyla, tığla örülmüş dantelalarıyla, ovaya açılan bu odadan başka ne isteyebilirim? Tüm gökyüzü karşımda, günlerin bu dönüşünü de onlarla birlikte dönerek, durmamacasına, kımıltısızca izleyebilirim gibime geliyor. Duyabileceğim biricik mutluluğu: dikkatli ve dost bir bilinci içime çekiyorum. Bütün gün dolaşıyorum: tepeden Vicenza'ya doğru iniyor ya da kırın daha ilerilerine gidiyorum. Karşılaşılan her varlık, bu sokağın her kokusu, her şey, her şey sonsuzca sevmeye bir bahane benim için. Tatile çıkmış bir çocuk topluluğuna göz kulak olan genç kadınlar, dondurma satıcılarının borusu (arabaları, çifte oklu, tekerlekli bir gondol), meyve sergileri, kara çekirdekli, kırmızı karpuzlar, içi görünen yapışkan üzümler – artık yalnız olmasını bilmeyen kişi için bir o kadar dayanak. Ya ağustosböceklerinin kekre ve hoş flütü, suların ve eylül gecelerinde rastlanan yıldızların kokusu, sakızağaçları ve kamışlar arasında kokulu yollar, yalnız[5] olmak zorunda olan kişi için bir o kadar aşk belirtisi. Böylece, günler geçiyor. Güneş dolu saatlerin gözler kamaştıran parıltısından, günbatımının altın rengiyle selvilerin karasının yarattığı gözler kamaştıran dekor içinde akşam oluyor. O zaman yolda yürümeye başlıyorum, sesleri ta uzaklardan duyulan ağustosböceklerine doğru. Ben ilerledikçe, seslerini alçaltıyorlar birer birer, sonra susuyorlar. Bunca ateşli güzellik karşısında soluğum kesilmiş bir durumda, ağır adımlarla ilerliyorum. Ardımda, birer birer, ağustosböcekleri seslerini yükseltiyor, sonra da şarkıya başlıyorlar: ilgisizlikle güzelliğin döküldüğü bu gökyüzünde bir muamma. Sonra, son ışık içinde, bir köşkün alınlığında, *In magnificentia naturae, resurgit spiritus*[6] yazısını okuyorum. Burada durmalı işte. İlk yıldız doğdu bile, sonra karşı tepede üç ışık;

birdenbire, habersizce inivermiş gece, arkamdaki çalılarda bir mırıltı ve bir meltem, gün bende tatlılığını bırakarak kaçıp gitmiş.

Değişmemiştim elbette. Ama artık yalnız değildim. Prag'da duvarlar arasında bunalıyordum. Burada dünyanın önündeydim, kendi çevreme yansımıştım, evreni kendime benzer biçimlerle dolduruyordum. Öyle ya, güneşten söz etmedim daha. İçinde çocukluğumun geçtiği yoksulluk dünyasına duyduğum bağlılığı ve aşkı neden sonra anladığım gibi, güneşin ve doğuşumu görmüş ülkelerin dersini de ancak şimdi sezinliyorum. Öğleden az önce, dışarı çıkıyor, uçsuz bucaksız Vicenza ovasına bakan, bildiğim bir noktaya doğru yöneliyordum. Güneş neredeyse en yüksek noktasında, gökyüzü güçlü ve havalı bir mavilik içinde oluyordu. Buradan dökülen tüm ışık, tepelerin yokuşundan iniyor, selvileri ve zeytinleri, ak evleri ve kırmızı çatıları giysilerin en ateşlisiyle giydiriyor, sonra gidip güneşte tüten ovada siliniyordu. Her seferinde de hep aynı yokluktu karşımdaki. Sonra ben, şişman ve kısa küçük adamın yatay gölgesi. Sonra, güneşte ve tozlar içinde kasırga gibi dönen bu ovalarda, bu yanıp kavrulmuş otlarla çıtır çıtır olmuş, kazınmış tepelerde, parmağımla dokunduğum şey, içimde taşıdığım şu hiçlik duygusunun çıplak ve çekicilikten yoksun bir biçiminden başka bir şey değildi. Bu memleket beni kendi benliğimin göbeğine getiriyor, beni gizli iç sıkıntımın karşısına yerleştiriyordu. Ama Prag'daki iç sıkıntısıydı bu, değildi de. Nasıl açıklamalı? Elbette, ağaçlarla, güneşle, gülümsemelerle dolu bu İtalyan ovasının önünde, bir aydır beni kovalayan ölümü ve insandışı kokusunu başka yerlerde olduğundan daha iyi kavradım. Evet, bu gözyaşından uzak doluluk, bu içime dolan, sevinçten yoksun huzur, bana düşmeyen şeyin: bir vazgeçişle bir ilgisizliğin kesin bilincinden başka bir şey değildi. Roman kahramanlarını bir yana bırakırsak, ölmek üzere olan, üstelik bunu bilen bir kişinin, karısının yazgısıyla ilgilenmediği gibi. İnsanın iç çağrısını gerçekleştirir bu adam, bu da bencil, yani umutsuz olmaktır. Bana gelince, bu memlekette hiçbir ölümsüzlük umudu yok. Vicenza'yı görecek gözlerim, Vicenza'nın üzümlerine dokunacak ellerim, Monte Berico'dan villa Malmarana'ya giden yolun üzerinde gecenin okşayışını duyacak derim olmadıktan sonra, ruhumda yeniden yaşamışım ne çıkar?

Evet, tüm bunlar doğruydu. Ama, aynı zamanda, benliğime güneşle birlikte, anlatamayacağım bir şey giriyordu. En son noktasına gelmiş bilincin en son noktasında her şey birleşiyor, yaşamım atılacak ya da alınacak bir külçe gibi görünüyordu gözlerime. Bir büyüklük gereksinimi duyuyordum. Derin umutsuzluğumla dünyanın en güzel görünümlerinden birinin gizli ilgisizliğinin karşılaştırılmasında buluyordum bunu. Aynı zamanda hem cesur, hem bilinçli olma gücünü çıkarıyordum bundan. Öylesine güç, öylesine çelişkin şeyin bu kadarı yeterdi bana. Ama belki de o zaman öylesine doğru olarak duyduğum şeyin bir yanını zorlamışımdır. Öte yandan, Prag'a ve orada yaşadığım ölümcül günlere sık sık dönerim. Kentime kavuştum. Yalnız, bazı bazı, ekşi bir hıyar ve sirke kokusu gelip kaygımı uyandırır. Vicenza'yı düşünmem gerekir o zaman. Ama ikisi de değerlidir benim için, ışık ve yaşam aşkımı o anlatmak istediğim umutsuz deneyime olan gizli bağlılığımdan pek ayıramam. Anlamışsınızdır, ben seçmeye boyun eğmek istemiyorum. Cezayir kentinin dışında, kapıları kara demirden, küçük bir mezarlık vardır. Sonuna kadar gidildi mi, vadi görünür, vadinin ardında da körfez. Denizle birlikte göğüs geçiren bu sunu karşısında uzun uzun düşlere dalınabilir. Ama insan geldiği yoldan geri dönerken, bakımsız bir mezarda, "Tükenmez üzüntüler" diye bir yazı bulur. Bereket versin, idealistler var da her şeyi yoluna koyuyorlar.

5. Yani herkes.

6. (Lat.) Doğanın görkeminde, ruh ortaya çıkar. (Ç.N.)

YAŞAMA AŞKI

Palma'da gece, yaşam yavaş yavaş pazarın ardındaki şarkılı kahveler semtine doğru akıyor: içlerinden ışık ve çalgı sesleri sızan panjurlu kapıların önüne gelininceye kadar karanlık ve sessiz sokaklar. Bu kahvelerden birinde bir geceye yakın bir zaman geçirdim. Dikdörtgen biçimli, yeşile boyanmış, pembe çelenklerle süslenmiş, çok basık ve küçük bir salondu. Ahşap tavan küçük küçük kırmızı ampullerle kaplıydı. Bir orkestra, renk renk şişeli bir bar ve omuz omuza, ölümüne sıkışmış insanlar bir mucize sonucu yerleşmişlerdi bu küçük alana. Tüm müşteriler erkekti. Ortada, iki metrekarelik bir boş yer. Garson buradan odanın dört köşesine kadehler, şişeler yolluyordu. Bir tek kişinin bile aklı başında değildi burada. Hepsi de uluyordu. Deniz subayına benzer bir adam alkol yüklü incelikler geğiriyordu suratıma. Masamda, yaşı belirsiz bir cüce bana yaşamını anlatıyordu. Ama onu dinlemeyecek kadar gergindim. Orkestra, herkes ayağıyla tempo tuttuğu için yalnız uyumu kavranabilen havalar çalıyordu durmadan. Bazı bazı kapı açılıyordu. Yeni gelen adam, ulumalar arasında, iki iskemle arasına sıkıştırılıyordu.[7]

Birdenbire bir zil sesi duyuldu, sonra birden meyhanenin ortasına, daracık halkanın içine bir kadın atladı. "Yirmi bir yaşında," dedi subay bana. Ağzım açık kaldı. Bir genç kız yüzü, ama bir et dağından yontulmuş. Boyu bir seksen olabilirdi bu kadının. Kocamandı, yüz elli kiloya yakındı herhalde. İlmikleri ak etten bir damayı kabartan sarı bir "file" giymişti, elleri kalçasında gülümsüyordu; ağzının her bir köşesinden kulaklarına doğru birbiri ardından ufak tefek et dalgalanmaları yükseliyordu. Salonda, taşkınlığın sınırı yoktu artık. Bu kızın tanınan, sevilen, beklenen bir kız olduğu seziliyordu. Gülümsüyordu hep. Gözlerini kalabalığın çevresinde dolaştırdı, sonra, hep sessiz ve güleç, karnını öne doğru dalgalandırdı. Tüm salon uludu, sonra iyi bilindiği anlaşılan bir şarkı istedi. Burundan söylenen, davul

takımınca her üç ölçüde bir, boğuk boğuk uyumlandırılan bir Endülüs şarkısıydı bu. Kadın hem söylüyor, hem de ikide bir tüm bedeniyle sevişme öyküsüne girişiyordu. Bu tekdüze ve tutkulu devinim içinde, kalçalarının üzerinde gerçek et dalgaları doğuyor, omuzlarına dek yükselip eriyordu. Tüm salon ezilmiş gibiydi. Ama, nakarata gelince, kadın kendi çevresinde dönerek, göğüslerini avuçlayarak, kırmızı ıslak ağzını açarak, şarkısını salonla birlikte sürdürdü, herkes gürültü içinde ayaklanıncaya dek.

O, ortaya yerleşmiş, terden yapış yapış olmuş, saçları darmadağın, sarı filesinin içinde kabarmış, kocaman bedeniyle öyle dikilmiş duruyordu. Sudan çıkmış iğrenç bir tanrıça gibi, alnı bön ve dar, gözleri çukurda, dizinin hafif bir titremesiyle yaşıyordu yalnız, koşusunu yeni bitirmiş atlar gibi. Çevresinde tepinen sevincin ortasında, boş gözlerinin umutsuzluğu, karnının yoğun teriyle, yaşamın düşkün ve coşturucu görüntüsü gibiydi...

Kahveler ve gazeteler olmasa, yolculuk etmek güç olurdu. Kendi dilimizde basılmış bir kâğıt, akşam vakti insanlarla dirsek dirseğe gelmeye çalıştığımız bir yer, kendi çevremizdeyken biz olan, ama uzakta, bize öylesine yabancı görünen adama alışılmış bir devinimle öykünmemizi sağlar. Öyle ya, yolculuğun değerini oluşturan şey korkudur. Yolculuk, benliğimizdeki bir tür iç "dekor"u yıkar. Hile yapmak, yani büro ve şantiye saatlerinin (bizi sert bir biçimde ayaklandıran, ama yalnız olmanın acısından da çok iyi koruyan bu saatlerin) ardına gizlenmek olanaklı değildir artık. Bu yüzden kahramanlarımın "Bürodaki saatlerim olmasaydı halim ne olurdu?" ya da "Karım öldü, ama, bereket versin ki, tamamlanacak bir sürü evrak var yarına," diye konuşacakları romanlar yazmak gelir hep içimden. Yolculuk bu sığınaktan yoksun bırakır bizi. Sevdiklerimizden, dilimizden uzakta kalınca, tüm desteklerimizden kopup maskelerimizden yoksun kalınca (tramvay saatlerini bilmezsiniz, her şey de böyledir), kendi kendimizin yüzeyindeyizdir tümüyle. Ama bir de, ruhumuzu hasta bulunca, her varlığa, her nesneye, mucize değerini veririz. Düşünmeden dans eden bir kadın, bir perdenin ardından görülen bir masa üstünde bir şişe: her imge bir simge olur. O sırada yaşamımızın onda özetlendiği ölçüde, yaşam da tümüyle onda yansır gibi gelir bize. Tüm armağanlar karşısında duyarlıyken,

tadabileceğimiz tüm çelişkin sarhoşlukları (açık görüşlülüğün sarhoşluğuna varıncaya kadar) nasıl anlatmalı. Akdeniz ülkesinden başka hiçbir ülke aynı zamanda hem kendi kendimden öylesine uzaklara, hem de kendimin öylesine yakınlarına getirmemiştir beni belki.

Palma kahvesindeki coşkunluğum da bundan geliyordu kuşkusuz. Ama öğleyin, tam tersine, ıssız katedral semtinde serin avlulu, eski saraylar arasında, gölge kokulu sokaklarda, bir tür "ağırlık" düşüncesi sarsıyordu beni. Kimsecikler yoktu bu sokaklarda. Cihannümalarda, donmuş, yaşlı kadınlar. Evler boyunca yürürken, yeşil bitkilerle, yuvarlak ve kül rengi ayaklıklarla dolu avlularda dururken, bu sessizlik kokusunda eriyor, sınırlarımı yitiriyordum, ayaklarımın sesinden ya da duvarların hâlâ güneş vuran yukarılarında gölgelerini gördüğüm, uçan kuş sürüsünden başka bir şey değildim artık. Küçük, gotik San Francisco manastırında da uzun saatler geçiriyordum. İnce ve kibar sütunları, İspanya'nın eski anıtlarına özgü olan şu güzel, yaldızlı sarıyla parlıyorlardı. Avluda, zakkum ağaçları, dövme demirli bir kuyu, üzerinden de madeni paslanmış, uzun bir kepçe sarkmakta. Gelip geçenler buradan su içiyorlardı. Kuyunun taşı üstüne düşünce çıkardığı duru sesi hâlâ bazı bazı anımsarım. Gene de yaşamanın tatlılığı değildi bu manastırın bana öğrettiği. Sessizlik birdenbire bahçenin ortasına sokulup gizlenince, gökteki güvercin sürülerinin kuru kanat sesleri içinde, kuyu zincirinin yalnız gıcırtısında, yeni, ama gene de dost bir tat buluyordum. Görünüşlerin bu eşsiz oyunu karşısında açık görüşlü ve güleçtim. İçinde dünyanın yüzünün gülümsediği bu kristali bir devinim çatlatabilirmiş gibi geliyordu bana. Bir şey bozulacak, gökteki kuş kümesi ölecek, her biri açılmış kanatlarının üzerinde ağır ağır düşecekti. Bir göz aldanmasına öylesine çok benzeyen şeyi, yalnız sessizliğimle kımıltısızlığım akla yakın kılıyordu. Oyuna katılıyordum. Aldanmadan, görünüşlere bırakıyordum kendimi. Yaldız yaldız bir güzel güneş, manastırın sarı taşlarını tatlı tatlı ısıtıyordu. Bir kadın kuyudan su çekiyordu. Bir saate, bir dakikaya, bir saniyeye kadar, belki hemen şimdi, her şey yıkılabilirdi. Gene de mucize sürüyordu. Dünya sürüp gidiyordu, utangaç, alaylı ve saygılı (kadınların dostluğunun kimi yumuşak ve

dengeli biçimleri gibi). Bir denge sürüyordu, kendi sonunun tüm kuşkusuyla renkliydi gene de.

Tüm yaşama aşkım buradaydı işte: belki de elimden kaçacak olana karşı sessiz bir tutku, bir alevin altında bir acılık. Her gün, kendi kendimden koparılmış, kısa bir an için dünyanın süresine geçirilmiş gibi ayrılıyordum bu manastırdan. Ve o zaman niçin dorik Apollonların bakışsız gözlerini ya da Giotto'nun[8] tutuşmuş ve donmuş kişilerini düşündüğümü biliyorum. O sırada, böyle memleketlerin bana neler getirebileceğini gerçekten anlıyordum da ondan. Akdeniz kıyısında kesinlikler ve yaşama kuralları bulunabildiğini, orada insanın aklını doyurduğunu, bir iyimserliği ve bir toplum duygusunu haklı çıkardığını şaşkınlıkla görüyorum. Öyle ya, o sırada beni sarsan şey, insan ölçüsünde yapılmış bir dünya değildi – insanın üzerine kapanan bir dünyaydı. Hayır, ülkelerin dilinin içimde derin derin çınlayan şeye uyması, sorularıma yanıt verdiği için değildi bu, onları yararsız kıldığı içindi. Tanrı'ya şükürler değildi dilimin ucuna gelebilecek şeyler, ancak güneşten ezilmiş görünümler önünde doğabilmiş olan bu Nada'ydı. Yaşama umutsuzluğu yoksa, yaşama aşkı da yoktur.

Ibiza'da, liman yolunun üstündeki kahvelere gidip otururdum her gün. Saat beşe doğru, memleketin gençleri mendirek boyunca dolaşırlar. Evlenmeler ve tüm yaşam burada geçer. Yaşamına böyle herkesin önünde başlamakta bir büyüklük olduğunu düşünmekten kendini alamıyor insan. Otururdum, günün güneşiyle hâlâ sallana sallana, ak kiliseler ve tebeşirimsi duvarlarla, kuru kırlar ve sık zeytin ağaçlarıyla dolu olarak. Tatlımsı bir badem şerbeti içerdim. Karşımdaki tepelerin eğrisine bakardım. Usul usul denize doğru inerlerdi. Akşam yeşilleşirdi. Tepelerin en büyüğü üzerinde, son meltem bir değirmenin kanatlarını döndürürdü. Ve, doğal bir mucizeyle, herkes sesini alçaltırdı. Gökyüzünden ve gökyüzüne doğru yükselen, ama çok uzaklardan geliyormuş gibi duyulan türkülü sözcüklerden başka hiçbir şey kalmazdı böylece. Alacakaranlığın bu kısacık anında, yalnız bir insanın değil, tüm halkın duyduğu, süreksiz ve hüzünlü bir şey hüküm sürerdi. Bana gelince, ağlamak gelir gibi sevmek gelirdi içimden. Bundan böyle uykumun her saati yaşamımdan çalınacakmış gibi bir

duygu uyanırdı içimde... ereksiz arzu zamanından çalınacakmış gibi yani. Palma meyhanesinin ve San Francisco manastırının o titrek saatlerinde olduğu gibi, kımıltısızdım, gergindim, dünyayı avuçlarımın içine koymak isteyen bu uçsuz bucaksız coşku karşısında güçsüzdüm.

İyi biliyorum ki yanılıyorum, benimsenilmesi, tanınması gereken sınırlar vardır. Yaratırsa böyle yaratır insan. Ama sevmenin sınırı yoktur ve ben her şeyi kucaklayabildikten sonra, iyi sarılamasam da ne çıkar? Cenova'da tüm bir sabah boyunca gülümsemelerini sevdiğim kadınlar var. Bir daha görmeyeceğim artık onları, bundan daha basit bir şey de olamaz kuşkusuz. Ama sözcükler özlemimin alevini örtemeyecek. San Francisco manastırının küçük kuyusu. Güvercin sürülerinin uçup gidişini izlerdim orada, bu yüzden susuzluğumu unuturdum. Ama susuzluğumun yeniden doğduğu bir an her zaman gelirdi.

7. Sevinçte bir rahatlık vardır, gerçek uygarlığı bu tanımlar. İspanyol halkı da Avrupa'nın ender uygar halklarından biridir.

8. Yunan heykelinin gerilemesi de, İtalyan sanatının bozulması da, gülümseme ile bakışın belirmesiyle başlar. Aklın başladığı yerde güzellik bitermiş gibi.

TERSİ VE YÜZÜ

Tuhaf ve yalnız bir kadındı. Ruhlarla sıkı bir ilişkisi vardı, onların kavgalarını, kızgınlıklarını benimser, ailesinden olup da sığındığı dünyada iyi gözle bakılmayan kimi kişileri görmeye yanaşmazdı.

Hiç beklenmedik bir zamanda kız kardeşinden gelen küçük bir miras geçti eline. Bir yaşamın sonunda gelen bu beş bin frank, küçümsenmeyecek bir baş belası olarak çıktı ortaya. Bu parayı bir yerlere yatırmak gerekiyordu. Aşağı yukarı tüm insanlar büyük bir serveti rahatça kullanabilir, ama para az oldu mu güçlük başlar. Bu kadın kendi kendine sadık kaldı. Ölümün eşiğine gelmişti, emektar kemiklerini barındırmak istedi. Bulunmaz bir fırsat çıkmıştı karşısına. Oturduğu kentin mezarlığında, bir yerin iyelik süresi dolmuştu, bu toprak üzerinde mal sahipleri görkemli bir lahit odası yaptırmışlardı, yalın çizgiliydi, üstelik kara mermerdendi, gerçek bir hazineydi kısacası. Hem de dört bin frank gibi bir paraya satıyorlardı. Bu lahiti satın aldı. Borsa çalkalantılarının, politik olayların hiç mi hiç sarsamayacağı, sağlam bir değerdi bu. İç çukuru düzelttirdi, bedenini almaya hazır bir durumda tuttu. Her şey bitince de yaldızlı harflerle adını kazdırttı üzerine.

Bu iş ona öyle derin bir mutluluk verdi ki mezarına karşı derin bir aşka tutuldu. Başlangıçta çalışmalardaki ilerlemeyi görmeye geliyordu. Sonunda her pazar öğleden sonra ziyaret etmeye başladı mezarını. Biricik gezintisi, biricik oyalanması bu oldu. Öğleden sonra saat ikiye doğru, mezarlığın bulunduğu yere, kentin ta bir ucuna kadar uzun yolu yürüyordu. Küçük lahit odasına girip kapıyı özenle kapatıyor, dua iskemlesinin üzerine diz çöküyordu. İşte böylece, kendi karşısına yerleşerek, olduğu şeyle olacağı şeyi karşılaştırarak, her zaman kırık bir zincirin halkasını bularak, feleğin gizli amaçlarını hiç çaba harcamadan sezinledi. Hatta, tuhaf bir simgenin yardımıyla, herkes için öldüğünü de anladı bir gün. Toussaint yortusunda, her zamankinden biraz daha

geç geldi mezarına, kapının eşiğini sevgi dolu bir özenle menekşelerle örtülmüş buldu. Bilinmedik, iyi yürekli insanlar, bu çiçeksiz mezarı görünce, çok ince bir özenle, kendi çiçeklerini bölmüşler, kendi kendine bırakılmış bu ölünün anısına saygı göstermişlerdi.

İşte gene bu şeylere dönüyorum. Pencerenin öbür yanındaki bu bahçenin duvarlarını görüyorum yalnız. İçlerinden ışık akan şu birkaç yaprak topluluğu. Daha yukarıda, gene yapraklar. Daha da yukarıda, güneş. Havanın dışarıda duyulan tüm bu gönencinden, dünyanın üstüne serpilmiş tüm bu sevinçten, ben yalnız dalların ak perdelerimin üzerinde oynayan gölgelerini seçebiliyorum. Beş güneş ışını var bir de, odaya kurumuş otların kokusunu boşaltıyorlar sabırla. Bir meltem çıkıyor, gölgeler perdenin üstünde canlanıveriyor hemen. Bir bulut güneşi örtüp açmayagörsün, bu mimoza vazosunun parıl parıl sarısı çıkıveriyor gölgeden. Yeter: tek bir parıltı doğmayagörsün, işte içim bulanık ve çıldırtıcı bir sevinçle doldu demektir. Beni böyle dünyanın tersyüzüyle karşı karşıya getiren bir ocak öğle sonu. Ama soğuk çöreklenmiş havanın dibine. Tırnağın altında kolayca çıtırdayıp yırtılıverecek, ama tüm nesnelere bir ölümsüz gülümseme giydiren bir güneş zarı her yanda. Ben kimim ve yapraklarla ışığın oyununa katılmaktan başka ne yapabilirim? İçinde sigaramın tükendiği bu ışın, bu tatlılık, havada soluk alan bu sessiz tutku olmak. Kendime erişmeye çalıştım mı bu ışığın ta dibinde erişebiliyorum. Dünyanın gizini veren bu hoş tadı anlamaya, duymaya çalıştım mı evrenin dibinde kendi kendimi buluyorum. Kendi kendimi, yani beni dekordan kurtaran bu en son noktasına varmış coşkunluğu.

Az önce, başka şeyler vardı, insanlar ve satın aldıkları mezarlar vardı. Ama bırakın da zamanın kumaşından keseyim şu dakikayı. Başkaları sayfalar arasında bir çiçek bırakırlar, aşkın kendilerine dokunup geçtiği bir gezintiyi kapatırlar oraya. Ben de geziyorum, ama bir Tanrı okşuyor beni. Yaşam kısadır ve insanın zamanını yitirmesi günahtır. Canlı bir insanım, öyle derler. Ama canlı olmak da insanın canlılıkta kendini yitirdiği ölçüde gene zamanını yitirmesidir. Bugün bir duruştur ve yüreğim kendi kendini karşılamaya gidiyor. Gırtlağıma gene bir iç sıkıntısı sarılıyorsa, bu ele gelmez anın parmaklarım arasında cıva incileri gibi kayıp gittiğini duyduğum içindir. Dünyaya sırt çevirmek isteyenleri bırakın. Benim yakındığım yok, öyle ya, kendi

doğuşumu görmekteyim. Şu saatte, tüm ülkem bu dünya. Bu güneş ve bu gölgeler, bu sıcak ve havanın derinliklerinden gelen bu soğuk: her şey gökyüzünün tüm doluluğunu, acıma duyguma doğru boşalttığı bu pencerede yazılı olduğuna göre, ölen bir şey var mı, yok mu, insanlar acı çekiyorlar mı, çekmiyorlar mı diye düşünmem gerekir mi? Şunu söyleyebilirim, az sonra da söyleyeceğim: önemli olan insanca ve basit olmak. Hayır, gerçek olmaktır önemli olan, hepsi girer bunun içine, insanlık da, basitlik de. Ve ben dünya olduğum zaman değil de ne zaman daha gerçek olurum? Daha ben istemeden yerine getirilmiş her şeyim. Ölümsüzlük şuracıkta, bense onu umut ediyordum. Mutlu olmak değil artık dileğim, yalnızca bilinçli olmak.

Bir adam çevresine dalmış, bir başkası mezarını kazıyor: nasıl ayırmalı onları? İnsanları ve saçmalıklarını? Ama işte gökyüzünün gülümsemesi. Işık kabarıyor, yaz pek mi yakın? Ama işte sevilmesi gerekenlerin gözleri ve sesi. Tüm devinimlerimle dünyaya, tüm acımam ve tüm minnetimle insanlara bağlıyım. Dünyanın bu tersiyle yüzü arasında bir seçim yapmak istemiyorum, seçmesini sevmem. İnsanlar açık görüşlü ve alaycı olmamızı istemiyorlar. "Bu sizin iyi olmadığınızı gösterir," diyorlar. Ben arada bir ilişki göremiyorum. Birine aktöreye ters düştüğünü söylediklerini duyarsam, kendine bir aktöre bulma gereksiniminde olduğunu anlarım bundan; birine küçümsendiğini söylediklerini duyarsam, kuşkularına katlanamadığını anlarım. Hile yapılmasını sevmem de ondan. Büyük yüreklilik, ölüme olduğu gibi ışığa da gözlerimizi kırpmadan bakabilmektir. Sonra, insanı yiyip bitiren yaşama aşkından bu gizli umutsuzluğa götüren bağı nasıl anlatmalı? Nesnelerin dibine çöreklenmiş alaya[9] kulak verirsem, ağır ağır belli eder kendini. Ufak, aydınlık gözünü kırparak: "Yaşayın, sanki şey olmayacak gibi..."[10] der. Nice araştırmalara karşın, tüm bildiğim bu benim.

Ne olursa olsun, haklı olduğumdan kuşkuluyum. Ama bana öyküsünü anlattıkları şu kadını düşünürsem, önemli olan bu değildir. Ölmek üzereydi, kızı da mezarına götüreceği giysilerini o daha canlıyken giydirdi üzerine. Gerçekten de, bu işin eller ayaklar katılaşmadan daha kolay olduğu anlaşılıyor. Ama çok tuhaf, ne kadar ivecen insanlar arasında yaşıyoruz.

9. Barrès'in söz ettiği şu *özgürlük güvencesi*.

10. Yani? "Sanki ölüm yokmuş gibi." (Ç.N.)